

Vejle Guide

BORVOLD

BORGVOLDS NAVN

Vi ved ikke præcist, hvordan Borgvold så ud og hvilken funktion borgen havde.

Øst for middelalderbyen Vejle, der hvor Mølleåen løb sammen med Sønderå, lå borgen Castrum Wethæl (Vejle) i middelalderen. Senere blev borgen kaldt Borgvold. Vi ved ikke, hvem, der byggede Borgvold eller hvornår, men det har sandsynligvis været i 12-1300-tallet. Borgen lå uden for Vejle på kongens jord, og borgen kan derfor være bygget for at beskytte den kongelige magt i Vejle. Nogle har også gættet på, at borgen har beskyttet Vejle mod sørøvere. Borgvold var sikkert kun i brug i kort tid, for i 1406, blev borgen Rosborg syd for Vejle vigtigst. Her boede lensmanden, der havde ansvaret for Vejle.

Vi ved ikke præcist, hvordan Borgvold har set ud, men der er fundet spor af en voldgrav, som har omkranset borgen. Vi ved heller ikke, hvornår Borgvold forsvandt, men det var nok før 1468, hvor Sct. Nicolai Kirke ejede humlehaver på stedet. Derefter havde Vejle Sortebrødrekloster kålhaver, og senere lå der marker.

JERNBANEN I VEJLE

Der skulle argumenteres meget for at få jernbanen ført til Vejle.

Da jernbanen kom til Vejle i 1868, havde det stor betydning

Borgvold mellem 1900 og 1907

Borgvold ca. 100 år senere

for Vejles videre udvikling som by. Det havde været en hård opgave at argumentere for, at jernbanen skulle føres til Vejle. I 1865 gik arbejdet i gang, og det skulle vise sig ikke at være helt nemt. Det var det sporarlægsarbejde i Danmark, der krævede mest jordarbejde, hvilket medførte mange jordskred og et enkelt dødsfald undervejs. Den 4. oktober 1868 blev jernbanestrækningen Fredericia-Århus åbnet med stor festivitas. Et pyntet tog kørte den 4 timer og 11 minutter lange tur fra Århus til Fredericia med særligt indbudte personer. Mens man ventede i Vejle,

- ▷ Borgvold
- ▷ Sønderbro
- ▷ Den Smidtske Gård
- ▷ Kirketorv
- ▷ Sct. Nicolai Kirke
- ▷ Rådhusstorvet
- ▷ Amtsmændens have
- ▷ Midgårdsbrønden
- ▷ Vejles Middelaldergade
- ▷ Branden i Nørregade 1786
- ▷ Nørretorv
- ▷ En tur i Vestergade

Tekst:

Anne Katrine Nagel Christensen

Billeder:

Vejle Stadsarkiv

Redaktion:

Lisbeth Aagaard Lykke
Jacob Knudsen
Gitte Jacobsen

Vejle Museum

var der middag på rådhuset Derefter var der optog med musik ned til jernbanestationen, hvor toget kom, og der blev serveret champagne, sodavand og kaffe. Til sidst kørte toget videre til Fredericia, hvor der blev serveret festmiddag om aftenen.

DEN FØRSTE JERNBANESTATION

Det var besværligt at bygge banegården. Det sumpede område skulle stabiliseres.

I 1868 blev jernbanestationen i Vejle bygget. Bygningen var i en etage og var delt op i stationsbygning, remise og pakhus. Stationsbygningen indeholdt en forhal, to ventesale, et kontor og et lokale til rejsegodsekspedition. I den højre ende var banegården bygget sammen med postvæsenets bygning, der var på to etager. På første sal boede stationsforstanderen i en fireværelses lejlighed. I 1897 blev der bygget et nyt, treetagers posthus til venstre for banegården, og den gamle postbygning blev i stedet brugt som udvidelse af banegården.

Opførelsen af banegården var besværlig, da grunden lå tæt på vandoverfladen og gav en sumpet byggeplads, der var svær at holde tør. Området blev derfor stabiliseret med sand, tømmer, sten og jernbaneskiner, mens hånddrevne pumper holdt vandet væk.

Den første jernbanestation blev bygget om og fik bygget til, men ellers fungerede den indtil 1997, hvor den blev revet ned for at give plads til en ny station, der kunne leve op til tidens krav.

SKULPTUREN HIMMELSTIGEN

Bjørn Nørgaard hente inspirationen til Himmelstigen fra Det Gamle Testamente.

Ud for banegårdens indgang står skulpturen Himmelstigen af Bjørn Nørgaard. Inspirationen til Himmelstigen er en historie i Det Gamle Testamente, hvor Jacob, under en rejse i ørkenen, i en drøm så en stige, der strakte op til himlen. Ad den kunne Guds engle rejse op og ned fra himlen. Skulpturen rummer mange andre former for trapper eller stiger, der kan være symbol på åndelig eller religiøs stræben. Tallet tolv går igen på Himmelstigen, som henvisning til de tolv himmeltegn eller de tolv disciple. På siden væk fra banegården ses en grå rektangel,

der kan være et bord. For enden sidder en hel menneskefigur, der kan være Jesus, og rundt om bordet sidder menneskeliggende figurer, der kan være disciplene. Én har rejst sig og er på vej væk – mon det er Judas?

I stenens kløft, er der - med inspiration fra runestenenes sprog - skrevet, at Bjørn Nørgaard er kunstneren (Jeg Bjørn gjorde (...) denne sten).

VEJLE TEATER

Fra teater til hovedkontor for et benzinselskab.

Bygningen over for banegården blev oprindeligt bygget som teater. Vejle Teater blev indviet den 16. september 1884 med en smuk facade med barokinspiret udsmykning som søjler og forgyldte ege- og laurbærranker. Set fra banegården kan man i dag se to buer øverst på facaden, hvor hver bue rummer to engle, der holder en harpe og dermed symboliserer bygningens oprindelige formål. Teatret blev meget populært og havde skiftende forestillinger med omrejsende trupper og vejlensiske kunstnere. Alligevel var det svært at skaffe finansiering, og bygningen forfaldt. Under Anden Verdenskrig blev den beslaglagt af den tyske Værnemagt og var derefter i en meget dårlig stand. Først fra 1961 til 1963 blev der, i forbindelse med et ejerskifte, penge nok til en gennemgribende restaurering og bygningen fik dermed det udseende, den har i dag. Herefter fungerede bygningen som teater, indtil den i 1974 blev købt af det vejlensiske olie- og benzinselskab Haahr Benzin, der indrettede den som hovedkontor.

Hyggelig atmosfære omkring det tidligere Vejle Teater

Sønderbro, billedet er taget i år 2008

SØNDERBRO

Sønderbro

Broen har formentlig været den største af å-broerne.

Vejles første bro hen over åerne er formentlig Sønderbro, der i forskellige udgaver har bragt vejlenserne tørskoet over Sønderå lige siden middelalderen. Det har formentlig også været den største af "å-broerne". I midten af 1700-tallet ved vi eksempelvis, at den var over 33 meter lang.

Sønderbro blev blandt andet brugt af mange handelsfolk, når de kom ind til Vejle for at sælge deres varer og dyr.

I 1743 var broen så nedslidt, at Vejle fik lov til at kræve bropenge og dermed fik råd til at bygge en ny bro. Derefter skulle folk, der rejste på hest og ikke var fra Vejle, betale 1 shilling for at komme ind i Vejle. De skulle også betale for deres får eller svin. I 1802 var broen dog igen i så dårlig stand, at man besluttede at opføre en stenbro i stedet. Stenbroen, som er fra 1804, var kortere og blev opført mere østligt end den gamle træbro. I 1907 fik den desuden påbygget fortov i begge sider.

Både under Første Slesvigske Krig (1848-50) og Anden Slesvigske Krig (1864) blev Vejle indtaget via Sønderbro. I 1864 havde de danske soldater barrikaderet broen med store bundter af grantræer, mens de stod vagt i de nærmeste bygninger. Det lykkedes nu alligevel fjendens soldater at komme ind i Vejle.

SØNDERPORT

Skulle holde ubudne gæster og sygdomme ude.

Ved Sønderbro stod Sønderport, hvor handlende, der ville sælge varer i Vejle, skulle betale afgift af deres varer. Den første port, som vi kender til, brændte ned i 1595, men det har sikkert ikke været den oprindelige Sønderport. I tidens løb blev Sønderport ombygget flere gange og den har tilsy-

neladende altid bestået af en lille enetages bygning med en port i midten. I 1791 var der i den ene ende af bygningen vejerbod, hvor varerne blev vejjet, mens der i den anden ende var toldbod og bolig til byens hyrde. I begyndelsen af 1800-tallet var der også en port ved Sønderåens havn, fordi det ikke var samme slags afgift, der skulle betales af varer fra søvejen og varer fra landevejen. Toldbetjente gik desuden vagt døgnet rundt, for at forhindre smugleri.

Sønderport var også det naturlige sted for at holde ubudne gæster og sygdomme ude, eksempelvis som i 1654, hvor der var udbrudt pest i landsbyerne Højen og Urlev. Vejlenserne oprettede da et vagtmandskab, der holdt vagt ved Sønderport og Nørreport, så ingen fremmede kunne komme ind i byen og smitte indbyggerne. Vejle slap da også med skrækken.

SØNDERÅ OG VEJLES ÅER

Indtil midten af 1850'erne var åerne med til at markere Vejles bygrænse.

Indtil midten af 1850'erne var åerne med til at markere Vejles bygrænse. Ville man ind til byen, skulle man over en af åerne. Sydgrænsen var markeret af Sønderåen, der indtil 1826 ligeledes fungerede som byens havn. Nord for byen løb Grejs Å, hvorfra vejlenserne i 1200-tallet ledte en ny å ned til en Vandmølle øst for byen. Åen blev kaldt Mølleåen og løb ud i Sønderåen. På bredden øst for byen fik Møl-

leåen en dæmning, der skulle forhindre, at åen skred ud. Det er den gade, der hedder Dæmningen i dag. For at vandmasserne i Mølleåen ikke skulle blive for voldsomme, havde Vejle to åer som aflastningsløb. I en bue nord og vest om den gamle middelalderby løb Midtåen og længere mod vest, efter engene, løb Omløbsåen. I dag er dele af Mølleåen gravet fri og man kan stadig se noget af Omløbsåen, mens Midtåen er lagt i rør og er blevet overdækket. Men man kan se, hvor den har løbet, idet den er markeret med bølger i fliserne lige før Torvegade krydses af Flegborg og Vissingsgade.

Gammelhavn set mod vest i begyndelsen af 1900-tallet

GAMMELHAVN

Indtil begyndelsen af 1800-tallet blev Sønderåen brugt som Vejles havn.

Det kan være svært at forestille sig i dag, men i 1500-tallet var havnen meget større end den nuværende Sønderå. Dengang nåede fjorden helt ind til foden af den holm, hvorpå Vejle lå og hvor Sønderbro markerede bygrænsen. Der, hvor Codanhus, og bygningen bagved i samme stil, ligger i dag, var der i 1500-tallet et stort vandbassin, hvor der var plads til at fladbundede 18-20 meter lange skibe kunne lægge til og laste deres varer. I 1600-tallet var der stadig plads til store skibe, men ikke til, at de blev lastet eller losset. I stedet lagde de til ude i fjorden og lasten blev fragtet til og fra Vejle ved hjælp af små både. Ændringen kan skyldes, at skibene blev mindre fladbundede, men det kan også skyldes, at havnen sandede til. I 1645 blev der eksempelvis klaget over, at skibene kun kunne komme ind til og ud

fra Vejle, når det var højvande.

De dårlige tilsejlingsforhold blev efterhånden en stor hindring for Vejles handel og industri og i 1826 besluttede man derfor at bygge en ny havn med større plads. Derefter blev de tidligere havnearealer ledige og gaden Gammelhavn blev anlagt.

FATTIGGÅRDEN PÅ GAMMELHAVN

Fra fattiggård til arbejdsanstalt.

I 1845 blev der indrettet fattighus på Gammelhavn i en bygning, der tidligere havde været pakhus for Købmand Niels Smidt. Bygningen lå lige ned til Sønderåen, der, hvor Lido Biograferne ligger i dag. Her kunne vejleensere bo, hvis de var så fattige, at de ikke selv havde råd til at betale for livets opretholdelse. Men der var strenge regler for, hvordan fattiglemmerne skulle opføre sig, blandt andet måtte de ikke tale eller synge højt og de måtte kun forlade fattiggården, hvis de fik lov. Desuden skulle de arbejde for at tjene til deres ophold.

Fattiggården bestod af tre bygninger, det vil sige en bygning med selve fattiggården, en med kontor og inspektørbolig og en med sygeafdeling. I 1933 blev fattiggården ændret til arbejdsanstalt, men allerede i 1938 blev den revet ned, da Dæmningen blev forlænget fra Kirkegade til Sønderbrogade. Sygeafdelingen fik dog lov til at stå og blev brugt til at huse husvilde indtil 1953.

Linnemanns Jomfrukloster omkring 1950

LINNEMANNNS JOMFRUKLOSTER PÅ GAMMELHAVN

Her kunne ugifte borgerlige kvinder over 40 år bo gratis.

Ved siden af fattiggården indrettede købmand Andreas Diechmann Linnemann i 1856 et såkaldt jomfrukloster. Her kunne ugifte borgerlige kvinder over 40 år bo gratis, hvis de havde "trang og værdighed". Hvis de blev gift, mens de boede i jomfruklosteret, skulle de flytte ud den næste flyttedag. Huset havde plads til fem kvinder, der hver fik en toværelses lejlighed med køkken, loftsrum og have. Kvinderne havde også hver et pæretræ, hvorfra kun de måtte plukke pærerne. Jomfruklosteret blev revet ned, da der skulle bygges parkeringspladser på området i 1957.

HAFNIASKIBET

Resterne af et gammelt hollandsk handelsskib.

I 1978 byggede forsikringsselskabet Hafnia Haand i Haand og Vejle Kommune kontorhuset Hafniahus i det såkaldte Fiskergadekvarter mellem Søndergade og Dæmningen. I bygningen havde Vejle kommune administrationslokaler, indtil en selvstændig administrationsbygning blev bygget i Skolegade. I 1980 blev Hafniahus udvidet med en bygning kaldet Hafniahus II, der skulle ligge helt ned til Sønderå. Det er den bygning, der i dag hedder Codanhus. Da man begyndte at grave ud til fundamentet den 11. november, stødte man på resterne af et gammelt skib. Det viste sig at være et 18-20 meter langt hollandsk handelsskib fra 1570'erne. Vi ved ikke, hvordan det er havnet på bunden af Vejles gamle havn, men et gæt er, at det er gået til under branden i 1595, hvor også Sønderport brændte. Skibet har sandsynligvis været i Danmark, fordi de danske købmænd handlede meget med Holland i 1500- og 1600-tallet. Skibsfund af denne type og med samme fine detaljer er sjældne i Danmark.

HOTEL AUSTRALIA OG LIDO TEATRET

Vejles første højhus.

I slutningen af 1940'erne købte entreprenør Bertel Nielsen de fleste ejendomme på Gammelhavn, blandt andet ved hjælp af kommunal ekspropriering, rev dem ned

Linnemanns Jomfrukloster omkring 1950

og byggede et nyt byggeri med 127 lejligheder, 46 kontorer, 22 butikker, biografen Lido Teatret og det høje hvide Hotel Australia. Lido Teatret blev indviet den 14. maj 1955 og var Vejles tredje biograf, men til gengæld den største med plads til 887 biografgængere. Gulvet var beklædt med marmor, væggene med mahognipaneler og langs væggene stod der sofaer i rødt plysbetræk. Lido Teatret lukkede i 2006 og i januar 2007 genopstod Lido i form af Lido Biograferne på Søndertorv. Hotel Australia blev indviet den 1. april 1957 og var da, med sine 40 meter over gadeniveau, Vejles første højhus og det største hotel i provinsen. Bygningens fundament blev skabt ved at hamre 500 granstammer ned i jorden og ovenpå lægge en jernbetonklods, som hele bygningen blev bygget på. Hotellet rummede 108 værelser og kunne reklamere med restaurant, konditori, bar, musik og dansant.

DEN SMIDTSKE GÅRD

Krambod, brændevinsbrænderi og bryghus.

Ingvar Smidt købte gården i 1799. Den bestod af et toetagers forhus ud til Søndergade, et enetages sidehus til højre i gården og et enetages hus bagerst i gården ud mod det nuværende Fjellegade. Forhuset blev som det første revet ned og bygget op på ny i 1799. Siden blev det bygget større og finere.

I forhuset havde Ingvar Smidt bl.a. soveværelser, kontor og krambod, hvorfra han solgte sine ting. Sidehuset i højre side fik i 1811 den størrelse, vi kender i dag og ved den lejlighed blev der plads til at indrette vognhus og pakhus, samt brændevinsbrænderi og bryghus.

Gården fik sin endelige form i 1820, da naboejendommen blev købt. I venstre side byggedes et toetagers sidehus og i forlængelse af det, et toetagers baghus, der sluttede op til det eksisterende baghus. Den nye bygning rummede rullestue, gæstestald og vognport. På loftet var der lager til korn og andet gods og det hejseværk, som man kan se i dag, blev bygget ved samme lejlighed. Samtidig lod Smidt også opføre det lille hus til venstre for portindgangen Dengang blev det brugt til hønsehus, brændehus, lokum og mødding. Den sidste funktion kan man godt sige den stadig har, for her står skraldespandene.

Det hvide forhus til venstre for den Smidtske gård tilhørte også Smidt-familien. Det lod Karen Larsdatter Smidt bygge som enkebolig omkring 1829.

Igennem tiden har der været flere forskellige forretninger og virksomheder i gården, blandt andet gæstgiveri, blikkenslager, skrædderi, børstenbinder, bogtrykkeri og møbelpolstring.

SKILTET VED PORTEN

1799 er året, hvor opførelsen af gården påbegyndes.

Over porten fra Søndergade og ind til Den Smidtske Gård, er der anbragt en bjælke, også kaldet en porthammer, med inskriptionen: I. N. SMIDT og K. L. SMIDT ANNO. 1799.

Denne inskription dækker over købmandsgårdens bygherre og hans hunstru, Ingvar Smidt og Karen Larsdatter Smidt, og det år opførelsen af gården påbegyndtes. Købmandsgården er blevet udbygget og ombygget mange gange siden 1799 og derfor har bjælken ikke oprindeligt været placeret der, hvor den er i dag. Den er sandsynligvis blevet flyttet fra den oprindelige bygning, den som påbegyndtes i 1799.

INGVARD SMIDT

Den Smidtske Gård blev med tiden én af Vejles største købmandsgårde.

Den 17. januar 1797 indløste Ingvar Smidt fra Hedensted borgerskab i Vejle. Det betød, at han nu havde rettigheden til at åbne forretning i Vejle. Det gjorde han

Købmand Andreas Deichmann Linnemann, der blev gift med Ingvar Smidts datter Ane Marie Smidt. Billedet er fra 1850

først i Torvegade, hvor han lejede sig ind i nogle lokaler. Her blev pladsen dog hurtigt for trang og han købte derfor en ejendom i Søndergade den 29. januar 1799. Her opbyggede han en købmandsgård, der med tiden blev en af Vejles største. Smidt døde som en rig mand i 1827 og ved hans begravelse ringede alle byens klokker, også rådhusets klokke. Det var tegn på, at han var rig, for det kostede penge at få ringet med klokkerne. Efter Smidts død overtog hans enke købmandsgården i fire år og solgte den derefter til sønnen Niels Smidt, der solgte købmandsgården videre i 1840. Derefter tilhørte Den Smidtske Gård ikke længere familien Smidt, men der blev ved med at være købmandshandel i forhuset indtil 1960.

KØBMANDSLIV

Købmændene havde en central placering i byen.

Handel var Vejles dominerende erhverv indtil slutningen af 1800-tallet, hvor industrien for alvor vandt frem. Købmændene havde da også en central placering i byen, fordi de både handlede med byens egne indbyggere og bønder fra Vejles omegn. For at imødekomme sine kunders forskellige behov, havde købmændene mange forskellige varer, blandt andet salt, peber, ingefær, rosiner, sukker, klipfisk, kaffebønner, tobak og akvavit. Dertil kom kalk, sæbe, jern, stenkul, garn, tråd, sy-

Foto af Den Smidtske Gård, Søndergade 14

nåle og sakse samt malerverer og ting til at farve tøj og garn med. Desuden brygede mange købmænd selv øl eller fremstillede brændevin, der både blev solgt og givet gratis til kunderne under handlen. Affaldsprodukterne blev brugt til at fodre købmandens køer med og på den måde kunne købmændene også handle med mælk og få mælk til deres egne husholdninger. Købmændene holdt ofte også grise, høns og heste og dyrkede landbrug uden for byen. I Den Smidtske Gård blev der også bygget stald til kundernes heste, så kunderne fra Vejles opland ikke skulle ride frem og tilbage den samme dag. I stedet kunne de overnatte hos Smidt eller på andre store købmandsgårde.

VEJLES KØBMÆND

Mange af købmændene var også industriens forgangsmænd.

I 1800-tallet havde købmændene stor betydning i Vejle og ofte sad der også købmænd i Vejles byting. Hen mod århundredeskiftet begyndte industrien at vinde frem, men købmændene var stadig dominerende i Vejle. Mange af købmændene var da også industriens forgangsmænd, idet de enten selv påbegyndte industrivirksomheder eller støttede dem økonomisk.

I 1787 var der fem købmænd i Vejle, hvoraf de tre største var Jens Freveile i det nuværende Søndergade 1, Langballe i Nørregade 16 og Heinrich Linnemann i Nørregade 29. Linnemann var i øvrigt Vejles rigeste købmand med den største gård. I 1800-tallet kom der mange flere

købmænd til Vejle, blandt andet Smidt i Søndergade 14, Ole Petersen i Søndergade 24, N.J. Prip i Søndergade 27, Gylding i Torvegade 9, A.C. Christensen i Vestergade 3-7 og brødrene Christiansen lige overfor. De fleste købmandsgårde lå tæt på indfaldsvejene til Vejle eller langs byens hovedgader, da det her var let at få varer transporteret frem og tilbage og let for kunderne at få øje på købmandsgården.

KIRKETORVET STATUE AF ANDERS SØRENSEN VEDEL

Vedel oversatte Saxos værk.

Statuen på Kirketorv er fra 1953. Anders Sørensen Vedel blev født i Vejle i 1542. Hans far var købmand og hans morfar var tidligere borgmester i Vejle. Anders Sørensen Vedel gik først på latinskolen i Vejle og senere blev han uddannet som magister og historiker. Han blev mest kendt for at oversætte Saxos værk om Danmarks Krønike. Hans tilnavn, Vedel, hentyder til Vejle by.

Borgmester Willy Sørensen taler ved afsløringen af statuen i 1953

Torvet foran Sct. Nicolai Kirke

Statuen er udført af billedhuggeren Povl Søndergaard og viser også Anders Sørensen Vedels slægtsvåben, som han selv tegnede. Til højre ses en blomstrende urt, der symboliserer sundhed. For neden er der en slange, der bider sig selv i halen og det symboliserer tiden. Til venstre er et røgelseskar, der symboliserer gudfrygtighed.

KIRKENS KLOKKER

Klokker og klokkespil i Nicolai Kirke.

Sct. Nicolai Kirke har haft forskellige klokker. I 1500-tallet havde kirken en stor klokke, der blev kaldt for tolvklokken og en lille klokke, der blev kaldt for skrifteklokken. Der blev oftest ringet med tolvklokken. Omkring 1881 gav byrådet kirken en mindre klokke. De gamle klokker bruges ikke længere, selvom de stadig hænger i tårnet. I dag bruges tre klokker, som Vejle by og Sparekassen Sydjylland gav kirken i anledningen af Vejles 650 års jubilæum i 1977. Klokkerne blev taget i brug i 1979. Sct. Nicolai Kirke fik i 1979 også et mekanisk klokkespil med 48 klokker, der hver lørdag spiller mindre koncerter.

HULLERNE I KIRKEMUREN

Sagnet om kranierne i kirkemuren og den mindre dramatiske antagelse.

I gavlen på det kapel, der vender ud mod Kirkegade er 23 kranier indsat i huller i muren. Vi ved ikke meget om, hvorfor de er der, men kranierne kan stamme fra et nedrevet benhus.

Et sagn fortæller, at kranierne stammer fra 23 røvere. De havde været på røværtogt, men blev fanget og derefter henrettet. Deres hoveder blev derefter indsat i kirkemuren til skræk og advarsel.

VEJLES ÆLDSTE HUS

I dag er Sct. Nicolai Vejles ældste bygning.

Vejles ældste hus blev fundet, da man i 1991 gravede ud til Torvehallerne. Vi ved

ikke, om huset er blevet brugt til beboelse eller til andre ting. Til gengæld ved vi, at det var et tømret hus med lerklinede vægge fra begyndelsen af 1100-tallet. Det lå med gavlen ud mod Kirketorvet og var cirka 10 meter langt. I dag er det Sct. Nicolai Kirke, der er Vejles ældste bygning. Den stammer fra midten af 1200-tallet.

GAMMELTORV

Markedsplads og kirkegård.

Kirketorv er Vejles ældste torv og blev før i tiden kaldt Gammeltorv. Her blev der holdt forskellige former for marked indtil 1963, ligesom der indtil 1825 var kirkegård.

På markedet blev der gennem tiden solgt forskellige ting. For eksempel blev det i 1797 bestemt, at alle pottemagere, kandestøbere og kobbersmede måtte sælge deres ting på Kirketorv, men jydepottemagere måtte ikke.

Indimellem, når der var marked, var der også forlystelser med honningkageboder, loppecirkus og karruseller. I 1827 gik den hollandske linedanser Roat op ad et tov, der var spændt mellem en mast på Kirketorvet og et af kirketårnets lydhuller.

KIRKEGÅRDEN PÅ KIRKETORV

De døde begravedes i standsmæssig rækkefølge.

Indtil 1825 lå der en kirkegård på Kirketorvet. Her lå byens afdøde borgere i standsmæssig rækkefølge. Det var nemlig ikke lige meget, hvor man blev begravet på kirkegården. Det var bedst at blive begravet syd eller øst for koret, tættest på kirken. De fattige blev begravet mod øst,

det vil sige ned mod Dæmningen, adskilt fra de andre grave med en stribe ubenyttet jord.

Indimellem var det nu så som så med det standsmæssige, som når markedsboderne indimellem ikke kunne holde sig på selve torvet, men i stedet bredte sig ind over den omkransende mur og ind på selve kirkegården.

RUNDT OM KIRKETORV

Kirketorvet rummede embedsboliger og latin-skole.

Rundt om Kirketorv var der fra 1500-tallet til 1700-tallet embedsboliger til præster, klokkere, organister og lærere. Der var også en latinskole, der lå i det sydøstlige hjørne af Kirketorv, skråt ned mod Dæmningen. På Latinskolen var det i 1500-tallet specielt vigtigt at eleverne kunne synge. De skulle nemlig synge i kirkerne i Vejle og omegn. I 1739 blev Latinskolen nedlagt, og eleverne måtte rejse til Fredericia for at gå i skole. I 1839 blev der oprettet en borgerskole i det sydøstlige hjørne af Kirketorv. Fra den 5. maj 1945 og frem til 1946 var der ikke undervisning på skolen, fordi den blev brugt som opholdssted for tyske flygtninge. I 1954 blev skolen nedlagt.

VEJLE BANK OG BRØNDEN

En gave fra Vejle Bank.

Vejle Bank flyttede i 1906 ind i den nyopførte bygning på Kirketorv. På facaden ud til Kirketorv kan man se Vejles byvåben. Forneden ved kælderens er der seks løvehoveder. De skal symbolsk beskytte banken mod tyve. Bankbygningen er tegnet af arkitekten Martin Nyrop, der også tegnede den brønd, der står på Kirketorv. Brønden var en gave fra Vejle Bank til Vejle by i 1913. Brønden har fire haner, hvor man kan tænde for vandet. Det kunne man for første gang den 22. maj 1915, da der blev åbnet for vandtilførslen og derfor står der 1915 på siden af brønden. Ordene "Dav. Ps. 46 v. 1-3" henviser til et salmevers, der lyder: "Gud er vor tilflugt og styrke, en hjælp i angster, prøvet til fulde. Derfor frygter vi ikke, om jorden end bølger og bjergene styrter i havenes skød."

FØRST VEJLE SYGEHUS, SENERE BIBLIOTEK OG MUSEUM

Sygehuset flyttede fra midtbyen.

Den bygning, hvor Vejle Kommune i dag har administrationsbygning og Vejles Kommunale Tandpleje, blev oprindeligt bygget som Vejles første sygehus i 1859. Forholdene var ikke så gode. I 1886 klagede sygehuslægen over, at markedsboderne larmede. Der var ingen ventilation og sygehusets klosetter kunne lugtes overalt i bygningen. I 1890 blev sygehuset flyttet til nye bygninger ved Beriderbakken, men sygehusets vaskeri lå stadig på Kirketorv. Det betød, at det beskidte og inficerede vasketøj skulle transporteres hele vejen gennem Vejle. Derfor blev sygehuset på Kirketorv nedlagt i 1898.

I 1900 flyttede Vejle Folkebogsamling ind i bygningen. Man kunne her låne bøger hver onsdag og lørdag fra 18.30 til 19.30. I 1907 skiftede samlingen navn til Biblioteket for Vejle By og Amt. Børn skulle have rene hænder, før de måtte røre ved bøgerne, men de kunne ikke vaske hænder på selve biblioteket. Derfor løb de i stedet over til brønden på Kirketorvet og vaskede hænder. I 1934 flyttede biblioteket, og Vejle Kommune overtog bygningerne.

Fra 1901 til 1923 lå også Vejle Museum i det gamle sygehus, selvom der var dårlig plads.

SCT. NICOLAI KIRKE

SCT. NICOLAI KIRKE

Kirken blev besat af soldater i 1600-tallet.

Sct. Nicolai Kirke er indviet til børnenes og de søfarendes skytshelgen, den i middelalderen meget populære Sct. Nicolai. Kirken er den ældste bygning i Vejle og stammer fra midten af 1200-tallet. Der kan have været en trækirke på området, før stenkirken blev bygget.

I 1888 fik kirken et nyt tårn, der var 10 meter højere end rådhusets tårn. Sct. Nicolai Kirke var således den højeste bygning i Vejle på det tidspunkt.

Fra 1627 til 1629 blev kirken omdattet til en fæstning af den store hærfører Wallensteins soldater. Kirken blev omgivet af en grav og en vold og den fik palisader og en

Foto af model af Vejle by med Sct. Nicolai kirke øverst midt for

vindebro. Der blev også lavet skydeskår i kirkemuren. Byggematerialerne kom fra bygningerne omkring Kirketorv. Efter kirken var blevet besat af svenskerne fra 1657 til 1659, var den meget forfalden. Hverken kirken selv eller Vejle by havde råd til at istandsætte den. Derfor blev den givet til Københavns Universitet, der havde råd til istandsættelsen. Først i 1781 var Vejle blevet rig nok til igen selv at eje kirken.

Sct. Nicolai Kirkes nordre kapel med de indmurede kranier.

De to klokker i Sct. Nicolai Kirkes klokketårn.

PRÆDIKESTOLEN

”Råb af struben, spar ikke”.

Prædikestolen er en gave til kirken fra borgmester Clemens Sørensen den ældre og hans hustru Maren Clemens. Det kan man se, fordi deres navne står på himmelen over prædikestolen, ligesom deres initialer står på selve prædikestolen.

Prædikestolen blev givet i 1576, men den er blevet ændret lidt gennem tiderne

og den har også stået forskellige steder i kirken.

På siderne af stolen kan man se forskellige latinske vers, som hentyder til stolens funktion. Tættest på alteret står der: “Råb af struben, spar ikke”. Derefter, mod uret, står der: “Som en basun oplad din røst”, “Og kundgør mit folk dets overtrædelser”, “Barmhjertighed vil jeg og ikke offer” og “Prædik ordet, hold ved i tide”.

ANTEPENDIET OG DET ÆLDSTE ALTERKLÆDE

Det ældst bevarede altertæppe hænger i en ramme i det søndre kapel.

Alterbordet er muret og er fra 1967, ligesom alterklædet også er af nyere dato. Det ældste bevarede alterklæde, fra 1692, er stadig i kirken og hænger i en ramme i det søndre kapel. Det stammer oprindeligt fra et kjoleskørt fra 1680, der kan have tilhørt adelsfruen Drude Rantzau. Kjoleskørtet blev importeret fra Frankrig eller Holland og var meget kostbart, da det var lavet af silke og havde flotte detaljerede broderier. Kjoleskørtet blev omdannet til alterklæde og sammen med sin mand, tolderen Lorentz Steilmancher, gav Drude Rantzau det til kirken. Med sølvtråd blev deres initialer, LSMDR, og årstallet 1692 broderet ind i alterklædet, men det er nu forsvundet. Alterklædet blev

brugt indtil omkring 1796 og derefter kom det på loftet. Her blev det fundet i 1918. Dengang bestod klædet af 5 sammensyede stofstykker, men i 1939 blev det delt, så to af stykkerne kom på Nationalmuseet og de sidste tre stykker blev hængt op i Sct. Nicolai Kirke.

ALTERNATIVET OG DØBEFONTEN

En altertavle som betaling for en begravelse under koret.

Altertavlen blev i 1791 givet post mortum af hospitalsforstander Kai Stallknecht som betaling for hans og hans hustrus begravelse under koret. Det var det fineste sted at blive begravet.

Øverst på tavlen ses Guds navn på hebræisk omkranset af engle og en strålekrans. På venstre side er der to tavler og en lyre, som symboliserer Loven og Musikken. På højre side symboliseres Troen og Ordet af et kors og en bog. Altermaleriet viser Jesu genopstandelse.

Foran altertavlen står døbefonten. Vi ved ikke, hvor den stammer fra, men den er fra omkring 1200 og kom til Sct. Nicolai Kirke i 1747. Specielt døbefontens fod er spændende. På hjørnerne har den to vædderhoveder og et mandshoved, mens det sidste hjørne er ødelagt. Det har måske også været et mandshoved. På tre af siderne er der relieffer. Mod altertavlen er en løve, hvis man følger urets retning kommer derefter noget, der ligner et trekløver og på næste side et livstræ.

GLASMOSAIKKERNE

Det meste af kirkens inventar er blevet skænket af fremtrædende borgere i Vejle.

De fire glasmosaikker i korets vinduer omhandler Jesu liv. Til venstre for alteret ses Jesu barndom og manddom og på højre side først hans domfældelse og død og derefter hans genopstandelse og himmelfart. Mosaikkerne blev lavet i år 1900 og blev betalt af fire af Vejles førende borgere. Det var købmand J. C. Christiansen, jernstøberfabrikant C.M. Hess, møllerejer H. Hansen-Møller og direktør J. Thisted.

Det meste af kirkens inventar er blevet skænket af fremtrædende borgere i Vejle.

ORGLET

Orglet i Sct. Nicolai Kirke er fra 1969 og kan spille med 30 stemmer. Dens blå og gule facade er en genanvendt facade fra 1942, som blev forenklet i 1969. Omkranset af en sølvring står der "Soli Gloria Deo", der på oversat betyder "Gud alene æren".

EN TUR LANGS VÆGGENE

Pengebøsser

Ved indgangen til kirkeskibet står der to pengebøsser fra 1705. Heri kunne folk donere penge til de fattige i Vejle. I 1923 blev de taget frem fra en afsides krog i kirken. De blev rensset og deres låse blev dels repareret og dels fornyet med kopier af de gamle. I den forbindelse faldt der 24 gamle mønter ud af bøssernes forskellige revner og sprækker. Mønterne var helt tilbage fra 1609 og op til 1812. Det er usikkert, hvordan mønter fra 1600-tallet er kommet ind i bøsserne.

EN TUR LANGS VÆGGENE

Dannebrogflag

Når man lige er kommet ind i selve kirkeskibet, hænger der til venstre et indram-

Dannebrog falder ned fra himlen den 5. maj 1945

Kirkeskibet Dorthea Marie

met Dannebrogflag. Det blev brugt ved Danmarks befrielse efter Anden Verdenskrig. Med det flag i hånden kravlede slagteriarbejderen Frederik Ibsen den 5. maj 1945 helt op i Sct. Nicolais tårn og hejste det i kirkens spir. Da flaget skulle nedhales, lod Frederik Ibsen det dale ned over Kirketorv og folk på torvet begyndte at synge sangen "Fra himlen er du faldet".

EN TUR LANGS VÆGGENE

Kirkeskibet

Kirkeskibet, der hænger til højre for indgangen, blev givet som en anonym gave til kirken i 1938. Bag på skibet står skibets navn, 'Dorthea Marie'.

EN TUR LANGS VÆGGENE

Portræt af Anders Sørensen Vedel.

På væggen til højre for alteret hænger et portræt af den vejlensiske historiker Anders Sørensen Vedel, der oversatte Saxos værk om Danmarks Krønike i 1575. Det er malet af Jørgen Roed i 1860. I hånden har Anders Sørensen Vedel sandsynligvis sin saxooversættelse og til venstre i rammen kan man se hans våbenskjold. Til højre i rammen står der: "Gud er min del for evigt" på hebræisk.

EN TUR LANGS VÆGGENE

Gravsten i koret.

Under glasmosaikkerne i koret er der opstillet otte gravsten, der indtil 1862 lå i selve kirkegulvet.

På venstre side af alteret er gravstenen

over Frans Sluder, der døde omkring 1582. Derefter kommer borgmester Clemens Sørensen den yngres gravsten fra omkring 1616. På gravstenen står også hans to hustruer og en søn, der døde som spædbarn. Den næste gravsten er over borgmester Niels Knudsen og hans to hustruer fra omkring 1615. Den sidste gravsten på den side er over Mads Laugesen Riber

fra Flensborg, der blev begravet omkring 1595.

På højre side af alteret er borgmester Oluf Sørensen Hyrup og hans hustru gravsten fra omkring 1616. Den lå i midtergangen af kirken og er derfor meget slidt. Derefter kommer rådmand Mads Thomsens gravsten fra 1640, hvor hans hustru og deres tre børn også står på. Den næste gravsten er over rådmand Hans Jensen, der blev begravet omkring 1574. Det er dermed den ældste gravsten. Den sidste gravsten er fra 1690 og tilhører borgmester Hans Knudsen Svane og hans hustru.

GRAVKAPELLET

Det fineste var at få sit eget gravkapel.

Det var fornemt at blive begravet i kirkens gulv, men det var endnu finere at få sit eget gravkapel. Tidligere har der været mindst tre gravkapeller i Sct. Nicolai Kirke, men i dag er kun oberstløjtnant Kai de la Mares Kapel bevaret i det nordlige kapel. Det blev opført i 1704, men dengang lå det i søndre kapel. I 1862 blev det flyttet, måske fordi det lå oven på nogle gulvbegravelser, der gjorde gulvet ujævnt. På kapellets mur står der to sørgefigurer, der skal forestille Maria og Johannes. Nedenunder er der to døre med Kai de la Mares initialer. På dørene er der to billeder med den gode kristne, der først modtager ærens krone og derefter drager i kamp for at besejre ondskaben.

I kisterne ligger Kai de La Mare og hans to hustruer til højre i kapellet, mens moseliget Dronning Gunhild og en ukendt person ligger til venstre.

Foto af moselivet "Dronning Gunhild"

DRONNING GUNHILD

Myten om Dronning Gunhild.

Dronning Gunhild er et moselig, fundet i Juthe Mose ved Haraldskær den 20. oktober 1835. Moseliget hedder sådan, fordi man først troede, at det var den norske sagnfigur Dronning Gunhild. Da moseliget var blevet gravet op, blev det lagt i en kiste i Sct. Nicolai Kirke og fordi man troede, at det var en kongelig person, betalte Kong Frederik den 6. for kisten. Tusindvis af mennesker kom til Sct. Nicolai Kirke for at se "Dronning Gunhild". Ifølge sagnene blev hun lokket til Danmark af Harald Blåtand, der gav hende løfte om ægteskab. Men da hun kom, blev hun pågrebet og nedsænket i mosen. Det blev sagt, at hun i live havde været berømt for sin skønhed, udholdenhed og forstand, men at hun også var herskesyg og grusom.

MOSELIGET

Moseliget viste sig at være ældre, end man først havde troet.

Man troede, at moseliget var Dronning Gunhild indtil 1842, hvor den vejlensisk fødte arkæolog J.J.A. Worsaae tilbageviste denne teori, der ellers var fremsat af anerkendte videnskabsmænd. Worsaae mente ikke, at moseliget var Dronning Gunhild, bl.a. fordi der var fundet andre fund, som ikke støttede denne identificering og fordi sagnene om hende ganske enkelt ikke var pålidelige nok til at identi-

ficere moseliget ud fra.

Worsaae påviste, at kvinden i mosen hører til den række af lig, som blev lagt i moser i slutningen af bronzealderen og begyndelsen af jernalderen. En kulstof-14 datering af fundet 120 år senere giver Worsaae medhold og daterer hende mere præcist til 490-390 før f.Kr., det vil sige i den førromerske jernalder. Sandsynligvis har hun været en "farlig" kvinde – en udstødt af samfundet, ligesom de andre ulykkelige, der blev henrettet og lagt i moserne.

RÅDHUSTORVET

BYENS RÅDHUSE

I 1530 brændte Vejles ældst kendte rådhus.

I 1530 brændte Vejles ældst kendte rådhus, der dengang lå på hjørnet af Kirkegade og Grønnegade. I stedet indrettede man i 1531 et nyt toetagers rådhus i den østlige fløj af Sortebrødrenes kloster, som Vejle havde overtaget efter Sortebrødre-munkene. Under 1600-tallets besættelser blev rådhuset forskanset og hærget og selvom det blev repareret, var det i 1780 efterhånden så forfaldent, at det var livsfarligt at opholde sig i. Derfor blev hele rådhuset revet ned og et nyt rådhus blev bygget efter "nyeste Maade". I den forbindelse fik rådhuset den placering, som det har i dag. Det var i to etager og med høj kælder, hvor arresten lå. Desuden holdt brandvæsenet til i rådhuset, hvor byens to brandsprøjter og brandudstyr blev opbevaret.

I 1878 blev det erstattet af det nuværende rådhus. Dette rådhus blev bygget større og havde plads til blandt andet byrådssal, amtsrådssal og retslokale. I kælderen var der arrest med 13 celler og bolig til arrestforvareren og politistation. I 1920'erne blev der bygget politigård og arrest i rådhusets bagbygning, der var i brug indtil 1980'erne.

Vejle Rådhus i 1860'erne

RÅDHUSTORVET

Rådhuset blev tidligere kaldt Nytorv.

Rådhuset blev tidligere kaldt Nytorv, fordi torvefunktionen oprindeligt havde været tilknyttet Sct. Nicolais Kirketorv, der dengang blev kaldt Gammeltorv. Torvefunktionen blev imidlertid flyttet til pladsen foran rådhuset, da det i 1531 blev indrettet i Sortebrødrenes forladte kloster. Det var sikkert også i den forbindelse, at Torvegade, der dengang hed Nørregade, fik sit nuværende navn.

På torvet stod en af byens brønde, der gav vejleenserne rent vand. Her stod i 1600- og 1700-tallet den såkaldte kag. Det var en stor, solid egetræspæl, hvortil vejleensere blev bundet, hvis de skulle straffes for en forbrydelse. De kunne eksempelvis "straffes på kroppen" eller "miste deres hud" ved piskning, eller de kunne blive lænket fast og udsat for spot og spe fra resten af Vejles indbyggere. Det kunne ske i forbindelse med den ugentlige torvedag, hvor byens indbyggere og omegnens bønder handlede på torvet.

Foruden de ugentlige torvedage, blev der i løbet af året også afholdt heste- og kvægmarkeder og krammarkeder, hvor der blev handlet med flere og andre ting end på torvedagene. Markederne var stedet, hvor man mødte folk.

SIGURJØN OLAFSSØNS SKULPTURER FORAN RÅDHUSET

Der var delte meninger om skulpturerne på Rådhuset.

De to skulpturer foran rådhuset er udført

af den islandske billedkunstner Sigurjón Olafsson og viser grundlaget for Vejles eksistens. Den venstre skulptur, set fra Rådhuset, symboliserer Vejles ældste erhverv. Manden symboliserer håndværket ved at holde en sav og kvinden symboliserer landbruget ved at holde et kornneg. Den højre skulptur symboliserer Vejles nyere erhverv. Kvinden symboliserer in-

dustrien ved at holde et tandhjul og manden symboliserer handlen ved at holde en vægt.

Skulpturerne blev i 1941 bestilt af Vejle Byråd. Sigurjón Olafsson begyndte derefter på skulpturerne, men Besættelsen forhindrede, at planerne for Rådhuset kunne blive ført ud i livet. Da skulpturerne var færdige i 1944, var det ikke blevet besluttet, om planerne skulle genoptages. Derfor kunne de ikke placeres på Rådhuspladsen, men blev i stedet opmagasineret hos Falck Redningskorps i Gormsgade. Her kunne vejleenserne så smugkigge på skulpturerne. Der var delte meninger om deres udseende og værdi og det blev heftigt diskuteret, om skulpturerne overhovedet skulle opstilles på Rådhuset. Løsningen blev, at de i 1955 blev stillet op for en etårig prøveperiode. Og der har de stået lige siden.

ET KIG PÅ RÅDHUSETS FACADE

Byvåbenet repræsenterer Vejle som vadested.

Til højre over rådhusets balkon kan man se Vejles byvåben. Det viser en rød bro over et blå vandløb. Broen forbinder to grønne høje, hvorpå der står grønne planter. Det repræsenterer Vejle som vadested, der leder over Vejle Å. Byvåbenets nuværende udseende er fra 1938, men vi kender motivet i tilsvarende udgaver helt tilbage til 1421, hvor det er fundet som segl på dokumenter.

Til venstre kan man se Vejle Amtskommunes våben. Det viser to guldkæder, der symboliserer områdets vikingekongedømme, og ovenover et guldkors, der symboliserer kristendommens indførelse.

Den nederste, røde del af våbenet danner desuden form som Jellinghøjene. Således bliver amtskommunen repræsenteret ved Jellingmonumenterne og leder tankerne hen på den betydning, som vikingekongerne og kristendommens indførelse har haft for den tidligere amtskommunes område. Våbenet er fra 1959 og blev tegnet i forbindelse med Kong Frederik den 9. og Dronning Ingrid's sølvbryllup. Her havde Danmarks amtskommuner nemlig besluttet at forære kongeparret 25 dækkeservietter påbroderet amtskommunernes våbener. Vejle Amtskommune havde imidlertid ikke noget våben og derfor blev det besluttet at benytte lejligheden til at designe et.

RÅDHUSETS UR

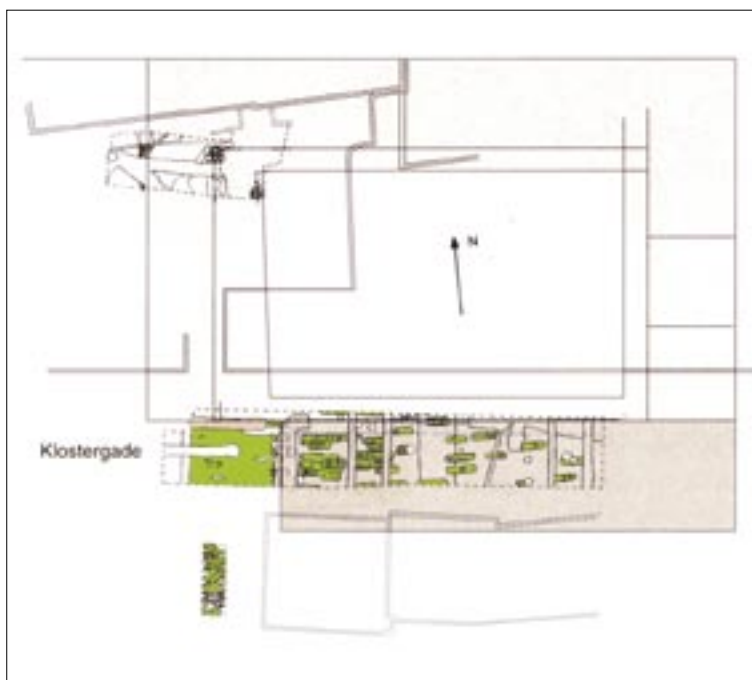
Hvad er klokken Hr. Borgmester?

I 1600-tallet var rådhuset og Sct. Nicolai Kirke de eneste bygninger i Vejle, der havde et ur på facaden. Men efter at Vejle havde været besat af den store hærfører Wallensteins soldater fra 1627 til 1629, var begge bygninger blevet hærget og begge ure var ødelagt. Derefter måtte vejlsenerne spørge borgmester Clemens Sørensen den Yngre om klokken, for han var den eneste, der havde et ur, indtil rådhusuret blev repareret i 1631. Der blev da også passet godt på uret, og det blev i 1600- og 1700-tallet eftersat og passet af byens klokker, der også ringede med rådhusklokken og kirkeklokkerne. Selvom flere vejlsener havde fået deres eget ur i 1887, da det seneste rådhus blev bygget, var vejlsenerne alligevel meget stolte af rådhusuret. Det blev nemlig oplyst med gasblus om natten, så man kunne se, hvad klokken var døgnnet rundt.

RÅDHUSETS KLOKKE

Jeg vækker de levende og kalder de døde”.

Hver hele time slår rådhusets gamle middelalderklokke. Klokken stammer fra Sortebrødrenes kloster, hvis østlige fløj

Grundplan over Sortebrødrenes kloster

blev omdannet til rådhus i 1531. Den blev støbt i begyndelsen af 1400-tallet og er udsmykket med 22 relieffer, bl.a. pilgrimstegn, der gør klokken hellig - og en indskrift på latin, der lyder: "IHESUS MARIA + exito vivos voco Mortuos", på dansk: "Jesus Maria. Jeg vækker de levende, jeg kalder de døde (til opstandelse)." Da kirkeklokken blev rådhusklokke, fortsatte den med at leve op til disse ord. Her blev den nemlig både brugt til at ringe over lig, men også til at advare vejlsenerne i tilfælde af krig, ildebrand eller andre ulykker.

CAFEEN – DEN GAMLE ARREST

Indtil 1980'erne lå byens politistation og arrest i forbindelse med rådhuset. I den højre sidefløj sad arrestanterne, mens politiet holdt til der, hvor der i dag er herretoilet. Fra 1920 fik de dog en større politigård på venstre side af Rådhuset. I 1984 blev den gamle politigård lavet om til aktivitetshus for byens borgere. I dag bruges lokalerne af Sct. Norbert skole. Arresten blev i 1985 til cafe og biograf. Man kan i øvrigt på tremmerne foran vinduerne stadig se, at det har været arrest.

SORTEBRØDREKLOSTERET

Klostret var oprindeligt bygget af træ.

Til højre for rådhuset, der, hvor Klostergade og Sprogcenteret ligger i dag, blev der omkring 1310 oprettet et kloster. Vi

Hotel Royal i 1895

ved ikke meget om klosteret, men vi ved, at det tilhørte Dominikanermunkene, eller Sortebrødre munkene, som de også kaldtes. Denne munkeorden måtte ikke tjene penge, men skulle i stedet ernære sig gennem tiggeri. Dens opgave var at missionere blandt byens indbyggere og pleje de syge og fattige.

Klosteret var oprindeligt bygget af træ, men med tiden blev det omdannet til en muret bygning med fire længer, hvor kirken lå i den sydlige længe, det vil sige under den nuværende Klostergade. Efter 1531, måske før, boede der ikke længere munke i klosteret og klosterets bygninger blev derfor overgivet til Vejle by af Frederik den 1. Vi ved ikke, hvorfor munkene forlod Vejle, men det kan skyldes deres faldende popularitet i tiden op til Reformationen i 1536. Derefter blev klosteret revet ned, på nær den østlige fløj. Heri blev der indrettet rådhus, der fungerede indtil 1780.

BADEANSTALTEN I KLOSTERGADE

Før midten af 1900-tallet var der mange vejleensere, der ikke havde badeværelse eller varmt vand hjemme, så når de ville have et varmt bad, tog de i stedet på badeanstalt. Sådant en havde Vejle fået i 1856 i det gamle Vejle Sygehus bag ved Sct. Nicolai Kirke. I 1905 kom der imidlertid så mange mennesker i badeanstalten, at pladsen blev for trang. Kommunen udvidede derfor i 1909 Klostergades Skole (den røde bygning ved siden af rådhuset)

med en kommunal badeanstalt. Den fungerede indtil 1957 og forsvandt helt i 1970, da Klostergades Skole indrettede gymnastiksal i bygningen.

HOTEL ROYAL

Hotel, restauration, postkontor, telegraf og teater under samme tag.

Ved siden af rådhuset ligger en hvid bygning, hvorpå der står "Royal". Den blev bygget i 1838 af Chr. Hansen, der indrettede

den som gæstgivergård under eget navn. Siden skiftede den, grundet økonomiske vanskeligheder, ejer og navn ved flere lejligheder. Den hed blandt andet Hotel Dania og Hinrichsens Hotel og fra 1870'erne Hotel Royal. På trods af navnet var Hotel Royal dog ikke finere end så mange andre provinshoteller eller gæstgivergårde, og bygningen rummede også mange andre funktioner end hotel. Eksempelvis rummede det i 1870'erne både hotel, restauration, postkontor, telegraf og teater. Teatret blev indrettet i 1853, da hotellet fik påbygget en bagbygning (den gule bygning), hvor der i stueetagen blev indrettet gæstestald og på første sal teater, der kunne rumme 500-600 tilskuere – hvilket var en del, når man tænker på, at der boede omkring 3.300 mennesker i Vejle i 1850. Det kunne give pudsige oplevelser, når man kunne høre en hest pruste eller stampe og en staldkarl bande under mere stille og ømme øjeblikke i forestillingerne. I 1884 fik teatergængerne i Vejle dog bedre vilkår, da Vejle Teater ved Borgvold åbnede. Hotel Royal blev nedlagt i 1956 og derefter har der været skiftende butikker i bygningen.

CHRISTIAN DEN 2.'S OPSIGELSE

Beretningen fortæller, at opsigelsesbrevet blev efterladt i en handske.

I 1520'erne havde Christian den 2. gjort sig upopulær hos den danske højadel, og adelsmændene lagde derfor planer om at erstatte ham med hans onkel, Hertug Frederik af Slesvig og Holsten. Den 20. januar 1523 samledes adelsmændene i

Viborg, hvor de på Landstinget proklamerede et oprør mod kongen. De skrev derefter et opsigelsesbrev til Christian den 2., hvori der stod, at de ikke længere ville være ham tro. Kongen opholdt sig imidlertid hos Borgmester Nis Jonsen i Vejle, der boede i et hus på hjørnet af Kirkegade og Torvegade, det vil sige over for det nuværende rådhus. Derfor skulle han have opsigelsesbrevet leveret. Vi ved ikke med sikkerhed, om kongen fik brevet, men en beretning fortæller, at landsdommer Mogens Munk mødte kongen i Vejle. Han sagde intet, men efterlod i stedet opsigelsesbrevet i en handske, som kongen fandt den følgende morgen. Christian den 2. flygtede senere samme år til Nederlandene og hans onkel blev i stedet indsat som kong Frederik den 1.

Øverst den gamle amtsgård, nederst den nye amtsgård

SIRIUS OBERVATORIET

Elektroinstallatør N.A. Møller Nicolaisens observatorium.

Når man står ved rådhuset og kigger til venstre ud over Torvegades hustage, kan man se et tårn med en kuppel. Det er Sirius observatoriet, der blev bygget af den astronomiinteresserede elektroinstallatør N.A. Møller Nicolaisen i 1924. Han gjorde selv flere internationalt anerkendte astronomiobservationer og hans tanke med observatoriet var, at også andre vejlenere skulle få lejlighed til at se mere i himmelrummet, end man kan se med det blotte øje. Derfor inviterede han ofte skoleklasser og andre interesserede op i observatoriet. I et rum ved siden af kuppelrummet er der indrettet undervisningslokale, hvor alle aldre kunne informeres om astronomi. Her er der udstillet små arkæologiske fund fra Hven, hvor Tycho Brahe havde observatorium – og som en lille, særlig ting – et stykke af Tycho Brahes ligklæde, hentet fra Brahes grav i Prag.

Observatoriet er opkaldt efter nattehimmels klareste stjerne. Det ejes i dag af Vejle Kommune og det er stadig åbent for nysgerrige vejlenere og andre interesserede.

AMTMANDENS HAVE

Amtmandens have er blevet reduceret i størrelse gennem årene.

Indtil 1899 gik Amtmandens have fra Torvegade og helt til Omløbsåen i vest, omkring der, hvor Enghavevej og Flegborg ligger i dag. Gennem haven løb Midtåen, og haven var adskilt fra resten af Vejle med et plankeværk. Plankeværket gik langs Bagsnoge - den nuværende Orla Lehmannsgade - og ned til Midtåen. Amtmanden brugte haven privat samt til offentlige arrangementer, som for eksempel velgørenhedsfester, hvor haven blev pyntet med flag og der blev opstillet telte.

I 1898 solgte staten en stor del af haven til Vejle Kommune. Området blev bebygget, og Vedelsgade blev anlagt. I det sydvestlige hjørne af haven blev den nye amtsgård bygget og bag ved den, kan man stadig se en lille rest af amtmandens have.

DEN GAMLE AMTSGÅRD

Orla Lehmann var ikke begejstret for den gamle amtsgård.

Indtil 1899 lå den gamle amtsgård hvor Orla Lehmannsgade møder Torvegade. Bygningen var to etager høj og af pudset bindingsværk. Ud mod gaden havde den i midten en bred port, flankeret af to lygtepæle med rødt glas. Bag ved huset lå amtmandens store have.

I 1898 solgte staten en stor del af haven til Vejle Kommune og der blev bygget en ny og flot amtsgård i det sydvestlige hjørne af den gamle have.

Dele af den gamle amtsgård blev revet ned for at give plads til Orla Lehmannsgade, opkaldt efter

Orla Lehmann, amtmand 1848-61 i Vejle. Det eneste tilbage i dag, er bygningen kaldt Hammershus. Orla Lehmann var ikke begejstret for den gamle amtsgård i begyndelsen. Han beskrev den som en afskyelig kasse. Det havde nok ikke hjulpet, at amtsgården blev brugt som lazaret under Første Slesvigske Krig i 1848.

DEN NYE AMTSGÅRD

Den nye amtsgård blev opført i 1899-1900

Den nye amtsgård blev opført i 1899-1900. Den blev bygget i det sydvestlige hjørne af amtmandens tidligere have. Bygningen havde et boligareal på 500m², og der var både plads til kontorer og til bolig for amtmanden og hans familie. Møder blev holdt i amtsrådssalen på Vejle Rådhus.

Foran bygningen står i dag to såkaldte vildtbanesten. De stod oprindeligt ved begyndelsen af Jagtvej og markerede begyndelsen af det område, hvor kun kongen havde lov at jage. På stenenes indskrift kan man se Frederik den 5.'s initialer og årstallet 1760.

AMTMÆND I VEJLE

Flere gader omkring Langelinie og Østbyen er opkaldt efter vejlensiske amtmænd.

Amtmanden var statens øverste regionale embedsmand og havde til opgave at repræsentere statsmagten. Vejle fik sin første amtmand i 1796, da Vejle Amt blev oprettet. Den første amtmand var Johan Carl Frederik von Hellfried, men andre

bemærkelsesværdige amtmænd var Orla Lehmann fra 1849 til 1861, C.L.V.R. Nutzhorn fra 1870 til 1899, Vilhelm Bardenfleth fra 1899 til 1921 og Knud Valløe fra 1921 til 1937.

I dag ses mange af amtmændenes navne i kvarteret omkring Langelinie og Østbyen, hvor flere gader er opkaldt efter dem.

Midgård'sbrønden af Pontus Kjerrman

MIDGÅRDSBRØNDEN PONTUS KJERRMAN OM SKULPTUREN

Byens historie fortalt i en skulptur

“Jeg har prøvet at forestille mig, hvordan børn i Vejle skal lære deres bys historie at kende. (...) Som i en drøm lader jeg Vejle, med nogle af de mest markante bygninger fra middelalderen, rejse sig op ad vandet ved foden af Jellingestenen.”

SKULPTURENS ENKELTE DELE

Skulpturens store sten er uden runer.

Stenen er et billede på de to Jellingstene, før de fik indhugget billeder og runer i slutningen af 900-tallet. Disse runer er særlig vigtige, fordi det er her, Danmark bliver nævnt for allerførste gang på dansk

grund. På Haralds sten står der endvidere, at Harald Blåtand ”gjorde danerne kristne”, og derfor bliver Haralds sten også kaldt for Danmarks dåbsattest. Når der i skulpturen ikke er runer eller billeder på stenen endnu, er det fordi den skal forestille at være fra før Danmark blev født som nation. På resten af gågaden er der også henvisninger til Jellingstenen, da der i brolægningen er skrevet runer herfra.

Hestemennesket som symbol på stædighed.

Hestemennesket vogter over Vejle by og er samtidig symbolet på Vejles stædighed til at rejse sig efter alle de ulykker, der har ramt byen igennem tiden. Ulykkerne er symboliseret i de årstal, der står på slangens krop. Hestemennesket er dermed også et symbol på Vejles overlevelse som by. På Jellingstenen er der et billede af Midgårdsormen i kamp med et fabeldyr, der har hestehoved og menneskekrop, ligesom Hestemennesket. Derfor kan skulpturen også tolkes som en kamp mellem Hestemennesket og Midgårdsormen, der har omringet Jellingstenen og spy vand op på den. Midgårdsormen symboliserer derfor det onde.

Årstallene for krig, brand og andre ulykker er hugget ind i Midgårdsormens krop.

Slangen skal forestille Midgårdsormen, der ligger omkring Midgård, det vil sige der, hvor menneskerne bor og i dette tilfælde Vejle. Midgårdsormen repræsenterer det onde og derfor er der skrevet årstal på dens krop, hvor Vejle har været truet af krig, ildebrand eller andre ulykker. Slangen repræsenterer også de åer og vand, som omringer Vejle. Vandet kan være farligt, for eksempel ved oversvømmelser, men det har også bragt velstand til byen, blandt andet gennem Vejle Vandmølle og handel.

På resten af gågaden er der også henvisninger til Midgårdsormen, da brolægningen kan minde om Midgårdsormens skæl eller om vand.

De unge løver holder Midgårdsormen på afstand.

De tre løveunger er løverne fra Danmarks rigsvåben, der endnu ikke er blevet voksne, fordi skulpturens handling foregår før Danmark bliver til. De holder Midgårdsormen på afstand.

Tre markante bygninger og Maria med Jesusbarnet.

Midgårdsormen har omringet Jellingstenen og en middelalderby, der skal forestille Vejle. Det kan man se ud fra de tre bygninger, der forestiller Sønderport, Sct. Nicolai Kirke og Vejles Rådhus i det gamle Sortebrødrekloster. På gulvet, i det ene ende af klosteret, står en lille statue af Maria med Jesusbarnet, som man kan forestille sig blev forladt under reformationen.

ÅRSTALLENE PÅ SLANGEN

Den sorte død herskede sandsynligvis også i Vejle.

I 1349 og 1350 rasede Den Sorte Død i Danmark og sandsynligvis også i Vejle. De områder, der blev ramt, mistede mellem en tredjedel og en fjerdedel af deres befolkning.

1524: Brand

Branden i 1524 er den første brand i Vejle, som vi har oplysninger om. Den opstod i maj 1524 og gik ud over ”den største og bedste part” af byen. Vi ved ikke, hvordan branden opstod. Vejlenserne gik dengang ud fra, at den var opstået i Engelberts stald. Her skulle nogle uforsigtige staldknægte have kommet til at antænde halmen med et brændende lys. Vi ved ikke, hvor Engelbert boede, men efter branden blev han beskyldt for at have spillet terningspil hele natten. Selvom mange spillede, var spil stærkt fordømt og derfor troede mange vejlensere, at branden var Guds straf.

1533 og 1546: Brand

Vejle brændte både i 1533 og 1546. I 1546 fritog Kong Christian den 3. derfor de ramte borgere for skatter de næste tre år.

1585: Pest

Ved pestudbruddet i 1585 døde omkring 500 mennesker i Vejle. Vi ved ikke, hvor mange, der boede i Vejle, men 500 mennesker har været en stor del af befolkningen. Mange af de døde var også rige borgere, og de overlevende kunne ikke klare at betale alle skatterne til kongen uden dem. Derfor fritog Kong Frederik den 2. Vejle for skatter de næste to år.

1595: Brand

Branden i 1595 begyndte i Vejle Vandmølle og bredte sig til Fiskergade og Søndergade, der brændte helt ned.

1627, 1628 og 1629: Besættelse

Vejle blev under Kejserkrigen (1625-29) besat af den store hærfører Wallensteins soldater. Mange af Vejles rige borgere gravede deres kostbarheder ned eller kastede dem i brønde, velvidende at soldaterne ville plyndre Vejle. Mange flygtede også ud af byen eller mistede alt, hvad de ejede. Købmanden Simon Munk mistede eksempelvis alle sine ejendele, 330 svin, 6 heste og 22 kreaturer. Der blev indkvarteret 600 soldater i Vejle og de befæstede både Sct. Nicolai Kirke og rådhuset. Mange af bygningerne i Vejle blev brugt som byggematerialer til forskansninger. Besættelsen var hård for Vejles borgere, der skulle huse soldaterne. For eksempel blev Johan Matsen og hans kone slået og stødt af deres indkvarterede soldater.

1643-45: Besættelse

Vejle blev under Torstenssonfejden (1643-45) besat af svenske soldater. Vejle var stadig præget af besættelsen fra 1627 til 1629 og igen gravede mange af Vejles borgere deres kostbare ting ned og flygtede ud af byen. Soldaterne plyndrede og hærgede alligevel byen og de blev beskrevet som tyranner og barbarer, der plagede, mishandlede og udsugede befolkningen. Da krigen var forbi, var Vejle meget ødelagt.

1646: Planer om at nedlægge Vejle

For at gøre det sværere for fjender at besætte Danmark, blev det i 1646 besluttet at nedlægge Vejle. Danmark var i de forudgående krige blevet indtaget via Jylland og derfor skulle Jylland og Fyn befæstes bedre, så fjenden ikke skulle kunne komme til Sjælland. Ifølge planen skulle der derfor bygges en fæstningsby i Jylland, tæt på overgangen til Fyn. Byens befolkning skulle komme fra Vejle, der til gengæld skulle nedlægges. Men Vejle slap med skrækken, idet planerne blev ændret. I stedet blev landsbyerne Ullerup, Hannerup og Hyby nedlagt.

1657, 1658 og 1659: Besættelse

Vejle blev under Karl Gustav Krigene (1657-58 og 1658-60) besat af svenske tropper. Vi ved ikke så meget om besættelsen, men det gik hårdt ud over Vejle. Byens borgere skulle huse soldaterne og levere mad til den svenske kommandant. Han skulle have dyre madvarer som peber, muskatnødder og mandler. Da byen igen blev fri, var de fleste huse i Søndergade, Torvegade og Nørregade brændt ned. De andre huse var så ødelagte, at man ikke kunne bo i dem.

1680, 1681 og 1783: Oversvømmelse

Vejles lave placering og omkransning af de mange åer har gjort, at byen ofte er blevet oversvømmet. Oversvømmelser kunne ødelægge husene, inventaret og de afgrøder, som vejlenserne havde og det var derfor en alvorlig sag.

1786: Brand

Branden i 1786 begyndte i Nørregade og er en af de største og mest alvorlige, der har ramt Vejle. Hele Nørregade brændte ned og mange vejlensere mistede alt, hvad de ejede. Se siden om Branden i Nørregade, hvis du vil vide mere.

1849: Besættelse

Vejle blev under Første Slesvigske Krig (1848-50) besat af preussiske soldater. Vejlenserne skulle huse de 5.000-6.000 soldater, der kom til byen, hvilket både var psykisk og fysisk hårdt. Under besættelsen skrev den konstituerede amtmand William Stockfleth til sin bortrejste kone, at "Beboerne mangler snart al evne til at betale. Gud give, det snart må få en ende, thi du tror ikke, hvad vi må lide, mindre ved de uhyre tab, end ved det svære tryk, der hviler på vores sind."

1864: Besættelse

Vejle blev under Anden Slesvigske Krig (1864) besat af preussiske og østrigske soldater. Soldaterne opførte grave og volded for at forskanse byen, men de gjorde ikke arbejdet selv. I stedet hentede de midt om natten borgere fra Vejles opland, der blev sat til at gøre arbejdet. Vejle var besat i omkring 8 måneder.

ENGLEKATTEN OG BÆNKEN

Måske er skulpturen ved drikkefontænen moren til de 3 løveunger i Midgårdsbrønden.

Ved siden af Midgårdsbrønden står skulpturen Englekatten. Skulpturen er en drikkevandsfontæne, der forestiller en bevinget løvekvinde, der læner sig op af en stor bautasten eller runesten. På stenen sidder en plade med en sol. Det er en kopi af en plade fra omkring år nul, fundet i en grav i Agersbøl. Risten neden for stenen har et mønster, der er kopieret fra et andet gravfund fra perioden 375-600, det vil sige før Jellingstenen fik runer i slutningen af 900-tallet. På Jellingstenen bliver Danmark nævnt for første gang på dansk grund, og derfor foregår Midgårdsbrønden og Englekattens handling før Danmark bliver dannet. Således kan en tolkning af Englekatten være, at hun er mor til de tre løveunger i Midgårdsbrønden, som hun står og betragter. Løveungerne er løverne fra Danmarks rigsvåben.

Over for Midgårdsbrønden er der en bæk her sidder et par og holder i hånd. Parret kan meget vel være Hestemennesket fra Midgårdsbrønden og Englekatten, dengang de måske var et ungt forelsket par.

Principtegning af Vejles ældste gadeforløb

MIDDELALDEREN

MIDDELALDERENS GADEFORLØB

En by afgrænset af åer.

I middelalderen var Søndergade, Torvegade og Nørregade de vigtigste gader i Vejle. Sammen dannede de den nord- og sydgående landevej. Mod syd blev Vejle afgrænset af Sønderåen og mod nord af Mølleåen. Ved Midtåen var der overgang mellem Torvegade og Nørregade.

GADEFORLØBET

En ø af grus

Vejle blev bygget på en ø af grus, der blev aflejret under den sidste istid. I middelalderen lå byen lavere, end den gør i dag og derfor var jorden i den sydlige og nordlige bydel ofte fugtig og blev oversvømmet. For at gøre jorden mindre mudret gravede man i Vejle det øverste lag jord væk og erstattede det med sand og småsten.

En forklaring på hvorfor Vejle by opstod, kan være let adgang til vand, og at byen lå geografisk godt for handel. For eksempel kunne man fragte varer fra Ribe til Vejle og derefter fra Vejle Fjord til resten af Danmark eller Norden.

SØNDERGADE

På grund af det fugtige jordunderlag lagde man først grene og bøgeplanker, sidenhen småsten.

I middelalderen kom man fra syd ind til Vejle ad Søndergade, enten ad landevejen eller gennem Vejles havn ved Sønderå. Søndergades jordunderlag var meget fugtigt, og derfor lagde man i middelalderen et lag af grene og store bøgeplanker på tværs af gaden. Så kunne man passere uden at få våde eller mudrede fødder.

I 1300-tallet blev der anlagt en sammenhængende brolægning af småsten fra Søndergade til dér, hvor Torvegade

Jyttepotte fra Nørregade

møder Grønnegade. Den blev anlagt samtidig med Sortebrødreklostret i Torvegade.

TORVEGADE

Torvegade fik sit navn midt i 1500-tallet.

I middelalderen blev området omkring det nuværende rådhus kaldt Bybanken. Det var dengang mere bakket end i dag og var et vigtigt knudepunkt i Vejle. Gaden der passerede forbi området hed Nørregade, men kom fra 1530'erne til at hedde Torvegade. På det tidspunkt blev der indrettet rådhus i den østlige fløj af byens gamle kloster og pladsen foran rådhuset blev til torveområde. Deraf muligvis navnet Torvegade. Torvegade var smallere i middelalderen, end den er i dag og bygningerne lå omkring midten af den nuværende Torvegade.

NØRREGADE

Der er ingen spor af middelalderbyggeri i Nørregade.

I Nørregade er der kun fundet genstande, affald og brolægning, men ikke spor af egentlige middelalderbygninger. Derfor har Nørregade sandsynligvis ligget uden for Vejles middelalderlige bykerne. I ste-

det har der været spredt landlig bebyggelse, hvor der er blevet drevet landbrug og dyrket humle, der var en populær afgrøde omkring Vejle.

Mange kom ind til Vejle gennem Nørregade. Her har man fundet en halv bjælde fra 1500-tallet, som kan have siddet på seletøjet til en hest eller på en vogn. Når hesten eller vognen bevægede sig, ringede bjælden og man kunne høre, at der var nogen på vej. Bjælden var forgyldt, så den kan have tilhørt en velstående person.

For at undgå, at Nørregade blev for mudret, blev der i den sydlige ende hamret mindre træstokke ned i jorden. Oven på træstokkene var der måske brolægning af småsten, som der også var i Søndergade og Torvegade.

HUSENE OG BEBOERNE

Regler for vedligeholdelse af bygninger og ildsteder.

Søndergade, Torvegade og Nørregade var vigtige gader, fordi de fleste købmænd og Vejles betydningsfulde borgere boede her. Håndværkere og småkårsfolk boede i den vestlige del af Vejle omkring de mindre gader, eksempelvis den nuværende Orla Lehmannsgade og Fjellegade.

Foto fra udgravning i Torvegade i år 2000

Købmandsgårde i middelalderen havde ofte stue mod gaden, der kunne fungere som salgssted. Salget foregik gennem en stor luge, der åbnede ud mod gaden.

Køkkenet lå ofte mod gården. Her var ildstedet og herfra fik man lys, når dagslyset ikke slog til. Hvis man havde brug for lys andre steder, kunne man bruge en stikkestage som den, man har fundet i Torvegade. En stikkestage havde to arme, hvor der kunne sidde vokslys. I stedet for en fod havde den en spids, der kunne stikkes ned i et træbord eller en træbjælke.

I middelalderen havde Vejle regler for, hvordan huse skulle bygges og vedligeholdes. For at undgå brand, skulle ildsteder vedligeholdes og letantændelige materialer som hø eller humle måtte ikke opbevares i huse med ildsteder. Vejlenserne måtte ikke bygge stalde eller lokummer for tæt på andre huse og de måtte ikke kaste affald på gaden eller i Midtåen.

FUND FRA MIDDELALDEREN

Fund af hestesko og gangjern.

Da man mellem 1999 og 2001 renoverede Vejles gågade, blev der mulighed for at udføre arkæologiske udgravninger i Søndergade, Torvegade og Nørregade. Ved udgravningen fandt man forskellige genstande, for eksempel en del låse og nøgler. Der blev også fundet gangjern, der blev brugt til at montere døre og vinduer. Det fortæller, at Vejlenserne låsede deres døre og kister for at beskytte deres ejendele. I Torvegade blev der fundet en pinct af bronze, der kan have været brugt af en

læge eller til personlig hygiejne.

I Søndergade, Torvegade og Nørregade fandt man rester af sko og hestesko, hvilket fortæller om den trafik der var i gaderne.

MAD I MIDDELALDEREN

Danske borgerlige familier spiste meget kød i middelalderen.

I middelalderen holdt indbyggerne i Vejle dyr som høns, får eller svin inde i selve byen. Det var på den måde hurtigt at skaffe kød til middagsmaden. Dyrenes efterladenskaber blev brugt som gødning på markerne, der omgav Vejle.

Generelt spiste danske borgerlige familier meget kød i middelalderen. I Søndergade, Torvegade og Nørregade har man fundet mange dyreknogeter. Der er specielt fundet knogler fra svin, men også okser, får, fjerkræ og fisk.

Når man lavede mad i middelalderen, brugte man oftest lerpotter, der var billige, men ikke så holdbare. Man kunne også bruge malmpotter, der var dyrere, men holdt længere. Det har man også fundet rester af i Vejle.

Mange køkkenredskaber var lavet af træ, for eksempel har man i Torvegade fundet et fint drejet trækar. Det er ellers sjældent at man finder køkkenredskaber af træ ved udgravninger, fordi de blev brændt på ildstedet, når de ikke kunne bruges mere. Eller også rådnede de på affaldsbunken.

BRANDEN

BRANDEN I 1786

I 1786 brændte alle huse i Nørregade ned til grunden.

Ved middagstid søndag den 23. april 1786 ramte en katastrofe Vejle. Ved et uheld begyndte en ild i en lade ved det nuværende Nørregade 12. Brandkorpset mødte hurtigt frem, men det havde kun en sprøjte og den kunne ikke slukke branden, der bredte sig til naboejendommene. Da et krudtlager eksploderede, kom ilden helt ud af kontrol og bredte sig til hele Nørregade. Da branden endelig kom under kontrol, var det allerede for sent og alle huse på Nørregade brændte ned til grunden. 200

personer blev husvilde. Husene var godt nok forsikrede, men det var indboet ikke og derfor led Nørregades beboere meget store økonomiske tab. Værst gik det ud over købmanden Heinrich Linnemann, der mistede hele sit varelager og havde et tab på over 14.000 Rigsdaler. Det samlede tab for hele Nørregade var omkring 70.000 Rigsdaler og da Finanskollegiet, det der i dag svarer til Finansministeriet, afslog et lån, måtte Vejle selv betale for genopbygningen. Heldigvis døde kun en person under branden, mens fire andre personer blev stærkt forbrændte.

DEN SKYLDIGE

Måske var skomagerlærlingen udskyldig...

Det var tilsyneladende uskyldig leg, der førte til katastrofen. En skomagerlærling Hans Christian Hass, benyttede sig af, at hans mester, skomager Hans Tørring i Nørregade 12, sov til middag. Ved middagstid sneg han sig ud i skomagerens have for at affyre en nøglebøsse, lavet af mesterens gadedørsnøgle. Kort tid efter gik der ild i skomagerens lade.

Antændelsen havde ikke været Hans Christians mening, men han var også selv overbevist om, at branden var hans skyld. Han blev sat i arresten i rådhuset og sad der til den 26. juni, hvor han blev dømt til to års arbejde i Tugthuset i Viborg. Om det så virkelig var Hans Christian Hass' skyld bliver en smule mere usikkert, når man læser i retsprotokollen. Skomagerens svende kendte til nøglebøssen og

havde også tidligere skudt med den. Derudover havde de opholdt sig i laden, da ilden brød ud. Ved vidneafhøringen var det usikkert, om branden var opstået inde i laden eller uden på. Et enkelt vidne var overbevist om, at det var indefra og derfor kan det godt have været svendene, der har antændt ilden. Men da de var rejst, kunne de ikke afhøres og myndighederne mente heller ikke, at det var nødvendigt. De fandt det ikke mistænkeligt, at svendene forlod Vejle straks efter branden, uden den nødvendige tilladelse.

VEJLE BRANDKORPS

En vægter, to trommeslagere og en brandsprøjte.

Ligesom andre danske købstæder havde Vejle et brandkorps. Det bestod af byens unge mænd, der hvert år skulle til session, hvor de enten blev antaget eller kasserede som brandmænd. Brandkorpset var desuden organiseret efter militært forbillede med hierarki og kommandoveje, der skulle sikre at der blev reageret hurtigt og rigtigt i tilfælde af brand. Det blev ledet af en brandinspektør, der også havde til opgave jævnligt at kontrollere byens skorstene og ildsteder. Derudover var der vægteren, der havde til opgave at holde ro og orden om natten og slå alarm, hvis der opstod ildebrand.

Hvis en ildebrand begyndte, havde Vejle Brandkorps i 1786 to trommeslagere, der skulle advare og kalde byens borgere til hjælp. Vi ved ikke præcist, hvilket brandudstyr brandkorpset havde i 1786, ud

Inskriptionen over branden Nørregade 15

over en enkelt sprøjte. Men i 1788 havde brandkorpset en kobbersprøjte med læderslange og kobberør, syv læderspande, en håndkobbersprøjte og en håndtræsprøjte. Dertil kom brandhager, stiger og lignende udstyr.

GENOPBYGNINGEN

Nørregade blev hurtigt genopbygget.

Nørregade blev hurtigt genopbygget. Allerede to dage efter branden blev det foreslået, at den genopbyggede gade skulle gå lige, i stedet for at sno sig. Derudover skulle den nye gade være bredere, så der var mere plads mellem gadens to sider. Den 16. maj 1786 blev det nye gadeforløb afmærket og i august var alle Nørregades bygninger, på nær to, under opbygning. For at huske branden og takke for hjælp til genopførelsen, blev der den 23. august 1786 opsat en inskription over Nørregade 15. Der ligger Føtex i dag og inskriptio-

Vejle set fra syd i 1747

nen kan ses på hjørnet af bygningen, ved stien ind til parkeringspladserne. Der var da også meget at takke for, idet Nørregade efter genopbygningen blev en flot og velbygget gade, der signalerede byens fremgang. Derfor blev det også i samtiden sagt, at Nørregade havde "storhed, pynt og arkitektur, som kunne det være København".

FORTÆLLINGER FRA BRANDEN

En sognepræsts fortælling om branden. Sognepræst Laurits Hansen Smith var til konfirmation i Hornstrup Kirke, da branden begyndte og han fik ikke besked om ulykken, før den havde varet i et par timer. Da han endelig fik besked, spændte han straks hestene for vognen, uden dog at kende brandens alvor: "Nu kiørte vi, og jeg var nær blevet rasende, for vi kiørte for stærk, og Jagede Hestene til Unytte; thi vi kom altiid Tids nok til at see Ruinerne. Paa Veyen mødte os en Svend og fortalte, den Gade, hvori jeg boede, var rent afbrændt. Manden, som kiørte for mig, og boede i samme Gade, kiørte nu afstæd som en galen, og al min Knurren kunde intet hielpe. Jeg fik ham da til at holde ved en lang steil Bakke, som løber ned til Weyle, medens vi stod af, og han rullede da ned med Heste og Vogn, saa det stod vel til. Vi gik nu ned af Bakken og saa Ilden, men kunde ey see, hvorvidt den gik." Præstens hus brændte dog ikke ned, da det lå i Torvegade.

FORTÆLLINGER FRA BRANDEN

Købmand Linnemann mistede alt ved branden.

Købmand Heinrich Linnemann var den, der mistede mest ved branden. Om ham fortæller sognepræst Laurits Hansen Smith at: "Han havde jaget alle sine Folk ud for at redde og slukke i Kammer Herre Juuls Gaard, og der vare de, da dens Tag sprang og antændte hans, saa han selv intet fik Reddet, men maatte, da alle Vinduer bleve med eet kastede ind i Stuen og over det heele Huus flygte og overlade Alt til Ilden. Hans Gaard var den anseeligste i Byen og i Omkreds 102 Fag Huus stor, han havde megen Velstand, stor Oplag af alle Slags Ting – og faa Øjeblikke berøvede ham Alt."

tændte hans, saa han selv intet fik Reddet, men maatte, da alle Vinduer bleve med eet kastede ind i Stuen og over det heele Huus flygte og overlade Alt til Ilden. Hans Gaard var den anseeligste i Byen og i Omkreds 102 Fag Huus stor, han havde megen Velstand, stor Oplag af alle Slags Ting – og faa Øjeblikke berøvede ham Alt."

FORTÆLLINGER FRA BRANDEN

Avlsbruger Jeppesen nåede ikke at redde noget, da hans gård brændte.

Avlsbruger Gregers Jeppesen havde været i Kolding og var nu på vej hjem. Da han kom til Møllebakken, kunne han se den store ildebrand, og at hans egen gård var med i branden. Han kørte ned ad Dæmningen, sprang af vognen og løb ind i sin gård for at redde, hvad han i en fart kunne få fat på; men da han kom tilbage, var både hest og vogn borte, og af sit gods fik han så at sige intet reddet.

Nørretorv år 2008

FORTÆLLINGER FRA BRANDEN

Jomfru Caludis kranke skæbne.

En dramatisk historie fra branden, om overtro og mystiske hændelser, er den om Jomfru Claudi, der modtog varsler om både byens brand og sin egen død. Sognepræst Laurits Hansen Smith fortæller således i sine erindringer: "En Jomfru Claudi, som var hos sin Tante her i Byen, blev 2 à 3 maaneder før Branden beslagen med stor Tungsindighed: hun græd jævnlig; men udloed sig ikke hvorfor. Hun faldt derpaa i en Feber og phantaserede; kom sig igen; men Sørgmodigheden vendte tilbage og blev stærkere – hun torde, som hun sagde, ey sige hvorfor hun græd; endelig udbrød hun en tre Uger før Branden, Byen skulde brænde, hun skulde brænde med, og fordrede megen lamentation at komme fra Byen. De gave hende gode Ord, og kurrede paa hende, men hun vedblev sin Snak, og vilde bort, da hun ellers brændte. (...) De fik hende da ud med til Enden af Byen; men da der i den Tummel ey blev taget vare paa hende, var hun komen tilbage igien i det brændende Huus. Der blev hun i Porten funden død om Natten Klokken 12 (...) thi hun var faldet paa Ansigtet, i Udgaende med en Sølvskee i Haanden".

NØRRETORV

NØRRETORV

Nørreport og Nørrebro afgrænsede Vejle, der indtil midten af 1850'erne ikke gik uden for Mølleåen.

Nørrebro var en vindebro af træ, der gik over Mølleåen. Den lå cirka der, hvor man

i dag går over åen fra Nørregade til Nørretorv. På den anden side af Nørrebro, efter Vejle Hospital, lå Nørreport, som man skulle igennem for at komme ind i Vejle. Hvis man ville sælge varer i Vejle, skulle de ved Nørreport først kontrolleres af toldere og derefter skulle der betales afgift. I 1851 blev afgiften dog afskaffet og derefter begyndte vejlerne at bygge uden for Nørreport.

Selve Nørretorv blev først dannet i 1926, da Vejle Hospital blev revet ned og flyttet længere ind på hospitalsgrunden. Dermed blev der gjort plads til den heftige trafik af hestevogne, cykler og biler, der passerede trafikknudepunktet Dæmningen, Nørregade, Vestergade og Nørrebrogade.

DET NYE NØRRETORV

Nørretorv fornyes i 2005.

Nørretorv blev fornyet i 2005, for at skabe sammenhæng mellem de gamle gågader, Søndergade, Torvegade og Nørregade, og den nyere gågade i Vestergade. I den forbindelse fik torvet en vandskulptur, som er tegnet af billedhuggeren Martin Stræde.

Om vinteren er der ikke vand i bassinet, til gengæld kan man se bunden, hvor granitfliser og større granitsten danner et flot mønster. Om sommeren giver de springende vandsøjler liv til Torvet. Om natten er der lys i bunden af bassinet. Ved siden af Vandskulpturen på Nørretorv står et pumpehus, der indeholder pumperne til et underjordisk spildevandsbassin. Gennem glasgavlen kan man se pumperne og om aftenen er der lys på dem.

VEJLE HOSPITAL

En blanding af et plejehjem og en fattiggård.

De første oplysninger vi har om Vejle Hospital, stammer fra 1542 og vi ved derfor ikke, hvornår hospitalet blev oprettet. Det lå dengang uden for Nørreport og dermed uden for Vejle, men før 1531 kan det have ligget i Sortebrødrenes kloster inde i byen.

Hospitalet var en blanding af plejehjem og fattiggård. Almindeligt syge kom på det, der hed Vejle Sygehus. I 1763 blev hospitalet revet ned og et nyt blev bygget i 1765. Det blev omtalt som smukt og velbygget og havde plads til 20 såkaldte hospitalslemmer, hvoraf nogle var psykisk syge. I 1872 var hospitalet blevet utidsvarende, og derfor blev det revet ned og et nyt hospital bygget på samme sted. Her fik hver hospitalsbeboer sit eget værelse, men allerede 54 år senere blev også det revet ned. Nedrivningen skabte nemlig plads til at danne Nørretorv og da hospitalet blev genopført og indviet den 4. oktober 1926, lå det derfor længere inde på hospitalsgrunden.

SPISEREGLEMENTET FOR VEJLE HOSPITAL I 1774

Maden skulle være ”sund og kraftig”.

For hospitalslemmerne på Vejle Hospital gjaldt der bestemte kostregler. I 1774 sagde reglerne, at de skulle have smørrebrød, kaffe og te til morgenmad og ”sund og kraftig” middagsmad som grød eller suppe og kød, flæsk eller fisk. Om lørdagen fik de øllebrød, eller øllegrød, og pandekager til middagsmad. Til aften fik de smørrebrød med pålæg og te.

I 1800-tallet skulle hospitalslemmerne være hjemme senest kl. 21 om sommeren og senest kl. 22 om vinteren. Hvis de ikke havde opført sig ordentligt, mens de var i live, blev der ikke bestilt klokkringning til deres begravelse. Også hospitalsforstanderen skulle opføre sig ordentligt. Ifølge Danske Lov fra 1683

skulle han være en god, gudfrygtig og pålidelig mand. Han skulle tjene hospitalslemmerne med troskab og hjælpe dem til at blive raske.

ST. THOMAS APOTEKET OG SVANEAPOTEKET

Svaneapotekets bevilling udløb i 1917, uden at der var en apoteker til at forny den. Samtidig på Sct. Thomas på de Vestindiske Øer mistede apoteker O.V. Poulsen sin bevilling, da Danmark solgte øerne til USA. Poulsen fik derfor som kompensation fra den danske stat Svaneapotekets bevilling, og den 15. juni 1917 åbnede St. Thomas Apotek med Svaneapotekets gamle varelager og inventar. Svaneapoteket fik imidlertid en fornyet bevilling, og den 5. december 1919 blev Svaneapoteket genåbnet i lokaler lige over for St. Thomas Apotek.

Tyskerne ankommer til Nørretorv 9. april 1940

SORTBØRSHANDEL PÅ NØRRETORV

Sortbørshagerne havde frit spil i 1944.

Danmarks besættelse under Anden Verdenskrig medførte varemangel og rationering. Hvis vejlsenerne ville have flere varer, end de havde rationeringsmærker til, kunne de gå på sortbørsen på Nørretorv. Her kunne de købe de eftertragtede varer, men til en noget højere pris end almindeligt. De kunne også købe rationeringsmærker, men igen til en højere pris end deres værdi. Sortbørshandel var ulovligt, men da politiet blev interneret og gik under jorden i 1944, fik sortbørshagerne

frit spil. Nogle Vejleborgere fik dog nok af det og den 29. september 1944 tog de derfor loven i egen hånd og pågreb en sortbørsmand på Nørretorv. Han fik et par lussinger og bagefter blev hans varer delt ud blandt de tilstedeværende. Han havde både tobak og cerutter, der ligesom tændstikker var eftertragtede varer. Derefter fik han flere lussinger og blev sluppet fri. De tilstedeværende lovede hinanden, at de fremover ville holde justits på Nørretorv, hvor man ikke længere ville tolerere sortbørshandel.

DÆMNINGEN OG MØLLEÅEN

Rørlægning af åløb.

Ved Nørretorv løber Mølleåen og gaden Dæmningen, der begge blev anlagt i middelalderen. Mølleåen blev gravet for at give vand til Vejle Vandmølle og man gravede også Midtåen nord og vest om byen, så den kunne aflaste Mølleåen, hvis der var for meget vand. I dag er Midtåen lagt i rør, men på gågaden kan man se, hvor den har løbet, idet der, lige før Torvegade krydses af Flegborg og Vissingsgade, er indhugget bølger i fliserne. Mølleåen afgrænsede Vejle mod øst og gav let adgang til vand, men den fungerede også som kloak afløb. Dæmningen blev anlagt som en jordvold, der skulle holde Mølleåen på plads. Den fungerede desuden som en vej, hvor vejlsenerne kunne gå eller køre uden om byen. Langs den lå der indtil begyndelsen af 1800-tallet små haver, hvor der blev dyrket forskellige afgrøder. I 1930 var der imidlertid så meget trafik på Søndergade, Torvegade og Nørregade, at det blev besluttet at rørlægge og overdække Mølleåen. Dermed kunne Dæmningen gøres bredere og således fungere som aflastning for en del af trafikken. Arbejdet blev udført mellem 1932 og 1938 og skaffede arbejde til de mange vejlsener, der havde mistet deres job på grund af Depressionen i 1930'erne.

VESTERGADE

VESTERVEJEN OG VESTERPORT

Vestergade blev først oprettet i midten af 1800-tallet, men også før den tid gik der en vej på området. Den blev kaldt Vestervejen, fordi den førte væk fra Vejle i en vestlig retning.

Lige før det nuværende Nørretorv, gik et stakit tværs over vejen. Det markerede bygrænsen og blev kaldt Vesterport. Her skulle handlende, der ville sælge varer i Vejle, have kontrolleret deres varer og betale afgifter af dem. Vestervejen lå altså uden for selve Vejle by.

Da vareafgifterne blev afskaffet i midten af 1800-tallet, begyndte vejlsenerne imidlertid at bygge langs Vestervejen, der derefter fik navnet Vestergade. Allerede før afgifterne var helt afskaffede, var mange af grundene solgt. Derefter gik det stærkt og købmandsgårde og andre virksomheder skød op på gaden.

VESTERGADE

Vestergade blev oprettet i midten af 1800-tallet, da reglerne om handel og håndværk i danske byer blev ændret. Derefter måtte man gerne etablere håndværks- og handelsvirksomheder på landet og man behøvede ikke at sælge sine varer i byen. Desuden skulle man ikke betale afgift af sine varer, når man kom til byen og byportene mistede derfor deres funktion. I Vejle blev Sønderport og Nørreport revet ned og vejlsenerne begyndte at bygge uden for den gamle bygrænse, blandt andet på Vestergade, der blev en del af det kvarter, der i dag hedder Gulkrog. Her var Vestergade den førende gade, idet der lå mange købmænd, fabrikker og specialforretninger. Handelsfolkene på Vestergade var dog altid i en vis konkurrence med handeleggaderne Søndergade, Torvegade og Nørregade og derfor blev Vestergadeforeningen oprettet i 1954. Den skulle styrke handlen og gøre Vestergade mere synlig for vejlsenerne. I 1980'erne var gaden alligevel grim og nedslidt og mange af forretningerne på gaden overvejede at flytte eller lukke. Gaden blev dog renoveret i 1995 og i 2005 blev den med sit nuværende udseende en naturlig forlængelse af Vejles gågade.

DEN FØRSTE ASFALTEREDE GADE

Den nye glatte asfalt.

I dag er der fliser på Vestergade, men faktisk var det den første gade i Vejle, der blev asfalteret. Det var i 1909 og skete først efter lange forhandlinger om hvem, der skulle betale og vedligeholde vejen. Det endte med, at Vestergades grundejere selv betalte en del og også betalte for en gadefej, der især skulle fjerne efterlændskaberne fra hestekøretøjer. Men også hestene havde problemer med den nye asfalt, specielt når det havde regnet. Det

Gården til bygningen er rigtig flot med røde mure og blå vinduer og selvom vi ikke ved, hvor mange gange, der er blevet bygget til eller om, kan man gætte på, at bygningen i bindingsværk er en del af det ældste byggeri. I porten ind til gården er en plade nedlagt i brolægningen. Med den langhalsede and, der var foreningens varetegn, markerer pladen Vestergadeforeningens 25 års jubilæum i 1979, da foreningen dengang havde tilhørssted på Vestergade 10. Vestergadeforeningen er i dag en del af City Vejle.

D. Friis' ekspeditionslokale i 1930'erne

måtte kusken fra Lerbæk Gods erkende, da han en regnvåd morgen skulle hente herskabets søndagsavis og styrtede med hesten.

VESTERGADE 10

Vestergade havde sin egen forening.

Vestergade 10, hvor Matas i dag ligger, var et af de første huse, der blev bygget på Vestergade. I 1851 købte slagtermester P. Poulsen grunden og vi går ud fra, at han byggede på den, men ved det ikke med sikkerhed. Halvandet år efter overtog en vævermester grunden og i 1857 købte købmanden P.C.R. Asmussen den. På det tidspunkt var der sandsynligvis bygget en bygning, idet Asmussen drev købmandshandel. Efter hans død i 1895 ejede hans enke stedet, indtil det i 1925 blev købt af slagtermester Erik Jensen, der siden århundredeskiftet havde haft slagterhandel på adressen. Slagterhandlen fortsatte frem til 1978, hvor Matas rykkede ind.

D. FRIIS

Bemærk vinduet i opgangen til Vestergade 17.

I 1891 flyttede kemikeren og farmaceuten Axel Ditlev Friis sin virksomhed, Vejle teknisk-kemiske Laboratorium, ind i Vestergade 17-19. Her fremstillede han blandt andet bagepulver, krydderier og smørfarve, som han især havde succes med. Smørfarve blev brugt til at farve margarine gult. Virksomheden voksede hurtigt, idet kundekredsen omfattede hele Danmark,

og Friis byggede ud og om i 1900, 1905 og 1912. I opgangen til den nuværende Vestergade 17 er der et vindue med glasmosaik. Her ses Vejle med jernbane, høje skorstene, den gamle vindmølle og Vejles byvåben. Nederst står der "D. F. 1912" og vinduet kan derfor være lavet ved ombygningen i 1912. Hvis man kigger på taget af bygningen er der her en vejrhane, hvor der også står "D. F. 1912" og som måske er lavet samtidig med glasmosaikken. Det viser, at Friis havde succes, når han havde råd til sådan en fin udsmykning. Denne succes var ellers lige ved at blive kvalt i 1892, da laboratoriet eksploderede. Store dele af laboratoriet brændte, men heldigvis kom ingen mennesker noget til. Friis fortsatte alligevel ufortrødent med at videreudvikle nye produkter og solgte også pakker med budding, tandpasta og hårsprit. I 1926 havde virksomheden 60 ansatte og var den største danske fabrik inden for sin branche. I 1962 indgik virk-

somheden i et samarbejde med Valdemar Tørsleff & Co. i København og kort tid efter stoppede produktionen i Vejle.

SKULPTUREN HELIX

En spiral eller noget, der er snoet.

Over for Fakta står bronzeskulpturen Helix af kunstneren Morten Stræde, der også har udført vandskulpturen på Nørretorv. På engelsk betyder Helix en spiral eller noget, der er snoet, hvilket kan hentyde til de bånd, der snor sig rundt om skulpturen. Derudover leder bevægelsen tankerne hen på vands bevægelse og Helix har også tre rislende vandudløb, hvorfra vandet løber ned ad skulpturen. Helix er desuden en hilsen til de brønde, som stod i alle danske byer i Middelalderen. I Vejle stod der blandt andet en på Rådhusortvet og den blev kaldt byens kilde.

HYGEBJERG

Elegante og eksklusive vinduesudstillinger.

I 1924 åbnede Nicolai Hygebjerg en manufakturforretning i Vestergade 8, hvor den stadig ligger i dag. Dengang holdt også en blomsterhandler, en frisørmester og en købmand til i bygningen og Hygebjerg havde derfor kun en lille del af bygningen. I 1934 var det imidlertid kun Hygebjerg, der reklamerede i bygningens to store udstillingsvinduer og i 1937 købte Nicolai Hygebjerg hele bygningen. Han satsede på elegante og eksklusive vinduesudstillinger for at lokke kunder til Vestergade og derfor blev der gjort meget ud af dem. Hans strategi lykkedes ganske godt og folk fra hele Vejle kom for at se hans udstillinger. Hans søn, Eiler Hygebjerg, overtog forretningen i 1954 og den drives stadig af samme familie.

GARVERIER I VESTERGADE

Kemikalierne kunne lugtes i hele området.

Mellem 1850 og 1978 lå der flere garverier i Vestergade, idet gaden gav let adgang til Mølleåens vand, der var vigtig for garverprocessen. Desværre for Vestergades beboere, lugtede garveriernes kemikalier ikke alt for godt og de var så skrappe, at de kunne lugtes i hele området. I 1907

blev Vestergade derfor beskrevet sådan her: "Duften er ikke netop af Roser og Lavendler, men den er vistnok sund, thi siger det gamle Ord ikke, at ingen Kolera eller anden Smitsot bider paa en Garver." De to største og mest kendte garverier var Bjerregaards Gaveri, der åbnede i 1858 på hjørnet af Nørregade og Vestergade, og A/S M.J. Ballins Sønner, der i 1906 åbnede i Vestergade 13.

- 1) Bjerregaards Garveri
- 2) A/S M.J. Ballins Sønner

Personalet ved A/S M.J. Ballins sønners garveri før 1913

GARVERIER I VESTERGADE

En sølvmedalje på verdensudstillingen i Paris.

Den 30. november 1858 åbnede Carl Johan Bjerregaard en lædervarerbutik på hjørnet af Vestergade og Nørregade og samme dag fik han også borgerskab som garvermester. Derefter åbnede han et garveri og i 1866 flyttede han det til Vestergade 20, der hvor Fakta ligger i dag, men ikke i den samme bygning. Derefter voksede garveriet og Bjerregaard blev kendt i hele Danmark og eksporterede blandt andet til Lima i Peru. Succesen var dog også velfortjent, idet Bjerregård var nytænkende. For eksempel var han i 1871 den første garver i Danmark, der anskaffede en hånddreven maskine, der kunne spalte huder. Og i 1879 indrettede han et lakereri, hvor han som den første i Norden kunne lakere læder. Kvaliteten var så god, at Bjerregaard i 1900 fik tildelt sølvmedalje på verdensudstillingen i Paris. I 1902 overtog Bjerregaards sønner gar-

veriet, der derfor skiftede navn til Bjerregaards Sønner. I 1920 stoppede produktionen.

GARVERIER I VESTERGADE

Virksomheder med eget elektricitetsværk.

I 1906 overtog den københavnske virksomhed A/S M.J. Ballins Sønner et garveri i Vestergade 13. Det er den bygning, der har et tårn med spir på facaden. Virksomheden havde allerede en forretning i Nørregade, men dens speciale, behandling af underlæder efter en ny hurtiggarvningsmetode, gjorde dens produkter meget efterspurgt og derfor blev der hurtigt brug for mere plads. A/S M.J. Ballins Sønner byggede derfor ud og om, både i Vestergade 13 og i Staldgårdsgade 7, 9 og 10. Virksomheden fik endda sit eget elektricitetsværk, der også leverede strøm til fabrikant D. Friis, der boede i naboejendommen. Virksomheden lå i Vestergade indtil 1978, hvorefter den lukkede.

JERNSTØBERI PÅ GORMS APOTEK

Dampkraft anvendtes til produktionen.

I 1862 fik Vejle sin første fabrikskorsten, som førte røgen væk fra P. Jensen & Co.'s Jernstøberi og Maskinfabrik på hjørnet af Vestergade og Skovgade. Ligesom på det voksende C.M. Hess' Jernstøberi anvendte P. Jensen & Co. nemlig dampkraft til produktionen. Her blev der specielt produceret landbrugsredskaber og kakkelovne. Senere blev Hess' Jernstøberi det største i Vejle og P. Jensen & Co.'s Jernstøberi og Maskinfabrik lukkede i

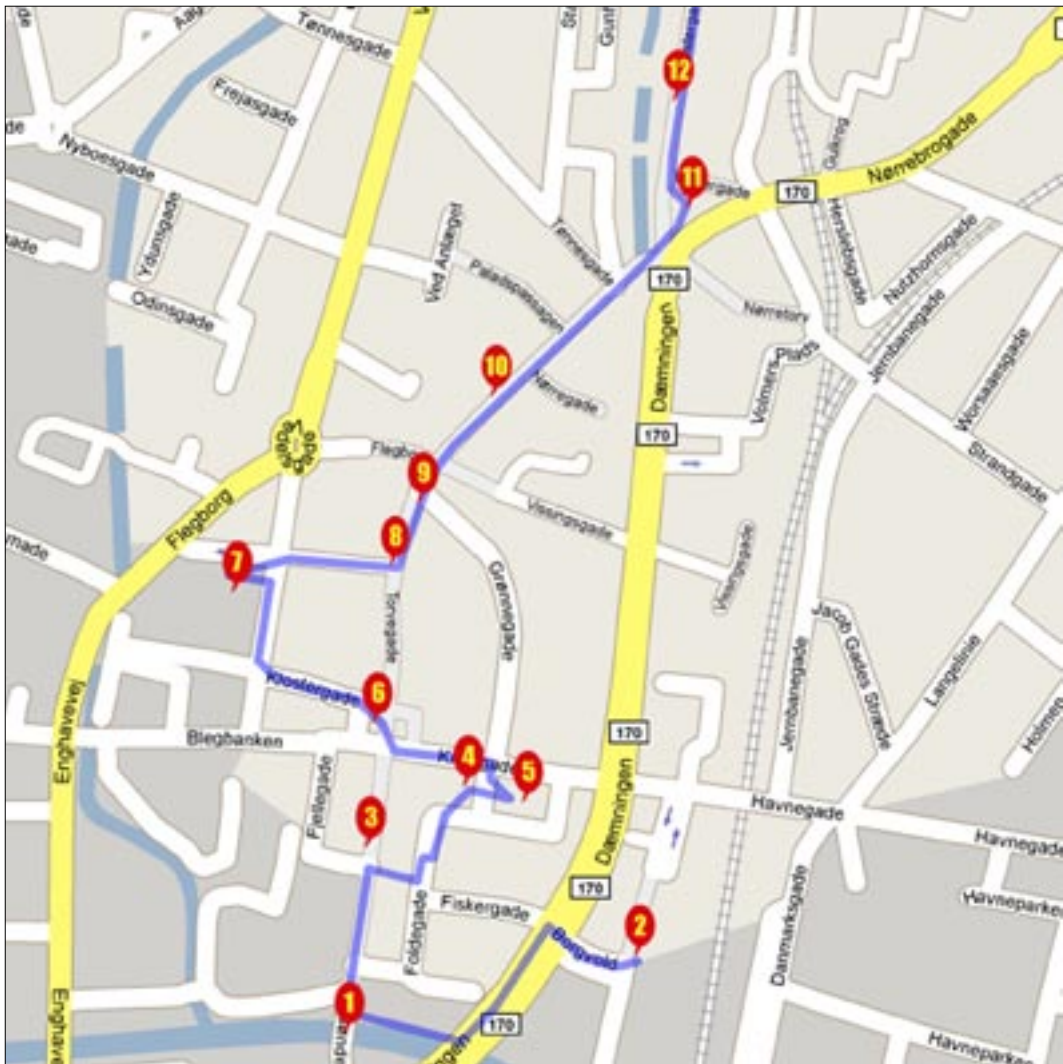
1910. Derefter blev bygningen ledig og i 1911 slog Gorms Apotek dørene op for det tredje apotek i Vejle. Apoteket havde fået navn efter vikingekongen Gorm den Gamle, som også har lagt navn til Gormsgaarden og Gormsgade, der ligger over for apoteket.

VEJLE BRAND

Billedfristen på bygningen viser historien om forsikringsselskabets tilknytning til Vejle by og amt.

For enden af Vestergade, på hjørnet af Skovgade og Gormsgade, ligger Vejle Brand. Det blev i 1841 oprettet under navnet Vejle Amts yngre Brandassurance-Selskab for Løsøre og Effekter, det vil sige en brandforsikring for husinventar og lignende. Årsagen til oprettelsen var en brand i Jelling i 1840, hvor to gårde nedbrændte og syv familier blev hjemløse, samtidig med at deres inventar ikke var forsikringsdækket. Tilknytningen til Jelling betød, at den store Jellingsten blev bomærke for selskabet, der i 1980 skiftede navn til Vejle Brand af 1841 g/s. Stenen ses på skiltet, der hænger ved indgangen og den er også afbilledet på selskabets bygning, hvor en billedfrise viser historien om forsikringsselskabets tilknytning til Vejle by og amt fra 1841 og frem til i dag.

Vejle Brand holder til i den bygning, der hedder Gormsgaard, som blev bygget i 1989. Tidligere lå der en anden Gormsgaard på grunden og før det, før 1906, lå der en købmandsgård.

DEN HISTORISKE RUTE

1. Sønderbro
2. Borgvold
3. Den Smidtske Gård
4. Kirketorvet
5. Sct. Nicolai Kirke
6. Rådhuset
7. Amtmandens Have
8. Skulpturen Midgårdsbrønden
9. Vejles Middelaldergade
10. Mindetavle for branden i 1786
11. Nørretorv
12. Vestergade